

DE TEMPEL

TIJDSCHRIFT GEWIJD AAN VRIJ RELIGIEUSE STROOMINGEN
 VRIJZINNIGE GODSDIENST, OOSTERSCHE- EN WESTERSCHE RELIGIE, OCCULTISME, SPIRITISME, THEOSOFIE,
 ASTROLOGIE, KABBALA, VRIJMETSELARIJ, ANTHROPOLOGIE, ROZEKRUISERS-COSMOLOGIE, MYSTIEK,
 PSYCHICAL RESEARCH, WETENSCHAP, ARCHITECTUUR, KUNST, RELIGIE EN WIJSBEGEERTE

VASTE MEDEWERKERS: LENA C. DE BEER, H. BAKELS, Dr. G. A. v. d. BERGH VAN EYSINGA, Ir. J. A. BLOK, Dr. A. J. P. BOEKE, HENRI BOREL, Mr. F. BUYSS, H. G. CANNegiETER, Dr. J. P. CANNegiETER, Dr. L. S. P. v. d. CHYS, H. N. DE FREMERY, H. J. VAN GINKEL, E. GROEN-LEVV, HERMAN HANA, A. R. DE JONG, Dr. K. H. E. DE JONG, Dr. A. E. P. JUNOD, Dr. G. KALFF Jr., C. A. q. LIBRA, Dr. ANNIE MANKES-ZERNICKE, K. H. NOEST Jr., FELIX ORTT, PROF. WILLEM VAN DER PLUYM, G. A. DE RIDDER, PROF. Dr. K. H. ROESSINGH, W. A. L. ROSVRIJMAN, Arch. G. J. RUITGERS, Dr. M. H. I. SCHOENMAEKERS, C. SPAAN, W. H. C. TENHAEFF, THUNG TJING HIANG, O. TOP Jzn., G. VAN VEEN, MARCEL v. d. VELDE, JOSÉ VIGEVENO, Kap. A. DE VRIES, A. P. v. d. WATER, Dr. A. D. WEMPE, Drs. G. WESTMIJSE, A. J. J. DE WINTER, Dr. H. G. VAN WIJNGAARDEN.

VERSCHIJNT DEN 1sten EN 15den VAN ELKE MAAND
 BUREAU VOOR REDACTIE EN ADMINISTRATIE:
 VALERIUSPLEIN 20 :: TELEFOON ZUID 9747
 AMSTERDAM POSTREKENING No. 94130

UITGEEFSTER DE VRIJ RELIGIEUSE TEMPEL
 MAATSCHAPPIJ TOT
 BEVORDERING VAN VRIJ RELIGIEUSE BELANGEN

ABONNEMENTSPRIJS:

BINNENLAND.	
PER JAAR	F 7.50
PER KWARTAAL	" 1.90
LOSSE NUMMERS	" 0.35
NED. OOST-INDIË.	
PER JAAR	10.—
BUITENLAND.	
PER JAAR	12.50
BIJ VOORUITBETALING TE VOLDOEN.	

ADVERTENTIËN:

PER GEWONE REGEL	F 0.40
OMSLAG EN TEGENOVER DEN TEKST PER REGEL	" 0.50
VOOR CONTRACTEN BELANGRIJKE KORTING.	

TER INLEIDING.

Weegen tot God zijn als de zonnestralen,
 eindloos in veelheid, eenig in accoord,

naar Zuid en Noord, door alle ruimte-zalen
 liggen ze recht, gestroomd uit ééne wel,
 in aldoor wijder, wijder gouden schalen.

Naar menschenmaat volkoomen paralel,
 schijnen z' elkander nimmer te genaken,
 toch voelt de ziel hun samen-neigen wel,

en weet naar één onmeetlijk verren baken
 hen uit alle oorden des heelals gerigt,
 waar zij zich éénmaal, éénmaal allen raken.

FREDERIK VAN EEDEN.

Lit: Het lied van schijn en wezen.

HET VRIJZINNIG PROTESTANTISME TE MIDDEN DER GEESTELIJKE STROOMINGEN.

door Prof. Dr. K. H. ROESSINGH.

IK vrees, dat tal van vrijzinnig-Protestanten zich wat schuw zullen voelen, wanneer zij zich in dit tijdschrift opeens geplaatst zien tusschen theosofen, astrologen en kabbalisten. Het gaat hier inderdaad ook wel menigmaal om menschen van heel andere geestelijke familie; niet slechts de „wereldbeschouwing“, waarin men al tastend zijn gedachten samenvat, is van andere structuur — dat zou nog niet zooveel beteekenen —, maar de levenshouding, de levensidealen, als men wil: het levensgevoel, is bij een doorsnee kerkelijk vrijzinnig-godsdienstige wel van een beetje andere makelij dan bij hen, die met eenigen nadruk het nieuwe of het exotische zoeken. Het is niet nu het oogenblik deze tegenstellingen, die vrij scherp zijn en die men beter doet volstrekt niet weg te muffelen, te gaan bespreken. Ons doel ligt elders.

Men kan een zeer verschillenden kijk hebben op den invloed, die allerlei nieuw-religieuze stroomingen van onderscheiden herkomst en ver-uiteenlopend type thans op onze West-Europeesch-Amerikaansche samenleving oefenen; men kan heel verschillend denken over de toekomst van deze veel geschakeerde bewegingen, nu eens als de kern van een nieuwe menscheidsreligie met geestdrift begroet, dan weer als de ziekelijke excentriciteiten van een geestelijk topzwaar en warhoofdig geslacht bespot, in elk geval is het wel de moeite waard zich duidelijk te maken, in hoeverre het vrijzinnig Protestantisme den weg voor deze alle heeft vrij gemaakt. Onze tijd of althans die groepen onder ons, die in dit periodiek aan het woord komen, doen wel vaak eens denken aan een kermis met een eerbiedwaardige rij van bonte kramen, en in ieder tentje zit weer een andere kermisbaas zijn spulletjes aan te bevelen. Mij is het er op dit oogenblik niet om te doen de voortreffelijkheden van mijn vrijzinnig-godsdienstige koopwaar op te sommen, maar in de bescheiden rol van den historicus de vraag te stellen: wat heeft die vrijzinnig-Protestantsche strooming beduid voor de zaak der vrije religie?

In twee woorden laat zich dat voorloopig misschien aldus het beste samenvatten: het vrijzinnig Protestantisme heeft en door zijn wetenschappelijken arbeid en door zijn kerkbegrip

oude tradities van geweldige historische macht gebroken en zoo in breede kringen den bodem vrijgemaakt voor nieuwe beschouwingen. Daarmee is niet alles gezegd, maar het moge als uitgangspunt dienst doen. In onderscheiding van tal van moderne bewegingen, die men onder het gemeenschappelijk etiket „buitenkerkelijke religie“ wel eens wat al te vlug en te grof samen verpakt, heeft het vrijzinnig Protestantisme in zijn hoofdvormen steeds met alle bewustheid willen blijven in de „Christelijke“ lijn, d.w.z. het heeft met allen eerbied voor andere uitingen van het religieus leven der menschheid — voor welker kennis dat vrijzinnig Protestantisme waarlijk het noodige wetenschappelijke werk wel heeft verricht — toch steeds geloofd en gepredikt, dat althans wij in onze westersche cultuur de eenig goede weg volgen door voort te leven uit en voort te bouwen aan de groote waarden, die het Christendom in zijn lange geschiedenis, die bovenal het Evangelie aan de wereld heeft geschonken. En toen was dat vrijzinnig Protestantisme, zooals wij het zien groeien in de 18e eeuw, tot een ver-vertakte beweging zien worden in de 19e eeuw, zeer scherp en fundamenteel onderscheiden van wat tot op dat oogenblik voor het populair besef als „Christendom“ gold.

Ik tracht dat in een paar punten duidelijk te maken.

a. Vooreerst de volstrekt andere bijbelbeschouwing. Hoe weinig spreekt dat tot de meeste buiten-kerkelijke, vrijzinnig-religieuze menschen van thans. Maar men brenge zich het beeld even voor oogen. Wat beteekent het niet, dat men voor de duizend vragen, die wereld en leven ons stellen, een volstrekt afdoend en betrouwbaar antwoord heeft gereed liggen in een heilig boek van goddelijk gehalte? Wat is de mensch, wat de geschiedenis, wat de kosmos, wat het kwaad, wat de weg ten leven, wat het einddoel aller dingen; van al die „oeroude raadselen“ wist men de oplossing, met zekerheid. Het beduidt heel wat voor een cultuur, wanneer dit zekerheidsbesef in breede kringen begint wankel te worden en straks wegglijdt, omdat het volstrekke gezagskarakter van dat heilige boek niet meer wordt erkend. Toch is het een noodwendige voorwaarde, zal er van vrije religie sprake zijn. Het is een van de

meest merkwaardige en beteekeenisvolle geestelijke processen van onzen tijd, die „kritische” houding tegenover den bijbel al verder te zien doorwerken, nu reeds tot over de grenzen der neo-gereformeerde theologie, die in ons land lang gesloten bleven. In dit vraagstuk van het wetenschappelijk bijbelonderzoek heeft het vrijzinnig Protestantisme zich groote verdienste verworven. Wie buiten dat onderzoek staat, kan dat werk moeilijk naar waarde schatten: hij ziet alleen de elkaar tegensprekende geleerden en hij hoort van resultaten, die vandaag het laatste woord der wetenschap heeten en morgen als verouderd over boord gaan. Maar dat doet aan de genialiteit van dezen arbeid, aan de waarde der moderne methodiek van het historie-onderzoek niet af; en al die wisselende inzichten maken niet ongedaan, dat het Christendom en zijn litteratuur hiermee zijn opgenomen in de groote religieuze stroomingen der wereldgeschiedenis. Pas vanaf het oogenblik dat dat was geschied, kon men met die onbevangenheid en openheid van geest zich tegenover het godsdienstig leven van andere tijden en rassen stellen, die voor ons vanzelfsprekend is geworden, maar die een paar eeuwen geleden een innerlijke onmogelijkheid was. Bijbelkritiek is een factor van groote cultureele beteekeenis geweest; daarover moeten de geestdriftige aanhanger en de felle bestrijder het eens zijn. Door die bijbelkritiek is de plaats van het Christendom een andere geworden, is het gezag van het geschreven woord weggevallen en vervangen door dat van de innerlijke verzekerdheid of van de heilige persoonlijkheid; zulke dingen beteekenen revoluties des geestes, al voltrekken ze zich in eeuwenlange processen.

Wanneer er wel eens wrijving is tusschen het vrijzinnig Protestantisme en sommige groepen der nieuw-religieuze strooming, dan komt dat door allerlei oorzaken, maar soms ook, omdat men in die groepen het gewicht van het streng wetenschappelijk onderzoek van het religieus verleden voor de groote godsdienstige bewegingen van onzen tijd en van de toekomst niet duidelijk genoeg ziet. Hoe en in welke schakeeringen het vrij-religieuze leven zich ook zal gaan ontwikkelen, zoolang men den wetenschappelijk-historischen arbeid van den nieuweren tijd, die vooral in moderne bijbelkritiek zijn centrum heeft, niet opneemt en verwerkt, blijft het gevaar groot, dat alles verloopt in kleine, sectarische groepjes, die buiten den stroom van het hedendaagsche denkleven staan.

b) Vrijzinnig Protestantisme is gekenmerkt door den sterken drang met het cultuurleven, vooral met het wetenschappelijk-wijsgeerig leven van eigen tijd in nauw verband te blijven. Ik zeg niet, dat dat altijd op de ware wijze is gelukt; men behoeft niet scherp te zien om te erkennen, dat het modernisme wel eens willoos nalooper is geweest van de filosofie van den dag, maar dat doet aan het beginsel niet af. Het zal een principiëel kenmerk zijn van alle vrij-religieuze leven, dat het in dezen het radicalisme van het vrijzinnig Protestantisme navolgt, op gevaar af, wel eens op de wonderlijke zijpaden van moderne wetenschap en cultuur te zullen meedwalen. Toch gaat het op den duur niet zonder dat altijd opnieuw weer gebouwd wordt aan de synthese van religie en kunst, van religie en wetenschap en moraal en gemeenschapsleven. Dat is een stelling, die zich weerspreken laat en in onzen tijd door velen van de diepst-religieuze geesten weersproken wordt. We kunnen dat groote vraagstuk hier niet afdelen, maar het is goed, duidelijk vast te stellen, dat er een element van tegenstelling is tusschen waarachtig heilig religieus besef en cultuurleven. Wie voelt niet het gevaar dat religie vervlakt tot wat veraesthetiseerde cultuur, tot wat emotioneel gekleurde wetenschappelijkheid, tot wat sociale stemming. Er ligt in het vaneenrukken van religie en cultuur, waarvoor Kierkegaard als het scherp gemarkeerde exempel staat in de vorige eeuw, iets groots, iets waars, iets zuivers.

Goddelijke Wijsheid.

„Onze ellende is van ons eigen maaksel, en wat wij geschapen hebben zullen wij vernietigen.

Kinderen Gods zijt gij, en gij kunt heerschen over de lagere wereld; want de Geest wordt de meester der stof. Zaligheid en vreugde zijn Uw natuurlijk leven. Gij zijt in zaligheid geboren, en dōmpelt U tijdelijk in smart, omdat te leeren wat vreugde U niet geven kan, en weder te keeren tot het geluk, dat Uw onvervreemdbaar erfrecht is.

Dat is de blijde boodschap van elken Verkondiger der Goddelijke Wijsheid”.

Annie Besant „Popul. woordr. over Theosofie”.

WEDEROPBOUW, HERSTEL,

„O, de Bouwers der Toekomst te zijn!”

door Ds. A. E. F. JUNOD.

Een leus mag kort, een leus moet krachtig zijn. „Wederopbouw, Herstel”: zijn deze woorden in onze banier geschreven, kort en krachtig, dan zal die banier, door kloeke handen hoog geheven, velen tot zich trekken van wijd en van zij.

Wederopbouw, Herstel. Die woorden vertolken, duidelijk en alomvattend, al die behoeften, wenschen, verlangens van gezonde zielen, die veerkrachtig reageeren tegen al de ellende van onzen tijd.

Wederopbouw, Herstel. Dat is 't werk, waaraan op het oogenblik een „idealist-realist” zich 't best, met nuchter verstand en warm gemoed, met hart en hand kan geven. Het Heden reeds vaart daar wel bij. Voor de Toekomst is het de zekerste waarborg. In de onderneming van Heden ligt het blijk van vertrouwen jegens den dag van Morgen.

Wanneer Wederopbouw, Herstel, van een droom tot een daad mogen worden, — hoe zullen wij, bezwaarde tijdgenooten van een donker oogenblik, ons hoopvol opgelucht voelen jegens het komend nageslacht!

..

De Geschiedenis heeft reeds meer kwade tijden gekend. Om ons tot Europa, en dan nog alleen tot enkele grepen te bepalen:

de eeuw der Volksverhuizing, de invallen der Noormannen, de roof- en wraaktochten der Riddergeslachten, de burger- en godsdienstoorlogen op de kentering der Middeleeuwen, de honderd-, de tachtig-, de dertigjarige oorlog, gezwezen van nog zoovele tusschentijdsche uitbarstingen der vecht-razernij, die land en volk teisterden te vuur en te zwaard. Vlammen en bloedig als een losgebroken furie, is de „Krijgsgod” her- en derwaarts Europa doorgetrokken, overal en voor langen tijd zijn al te kenbare sporen achterlatende. Of de toenmalige gewelddadigheden in haar oogenblikkelijke uitwerking en in hare verre gevolgen méér of minder erg zijn geweest, dan de vulkanische en titanische praestatiën van „onzen” grooten Oorlog? Het is een weemoedig onderwerp om 't uit te zoeken. Wij, deelgenooten van 't jongst gebeuren en van deszelfs gevolgen, zouden zoo zeggen: erger kan 't haast niet!

En dat geeft stof tot beklag.

Tot beklagen van de rechtstreeksche slachtoffers, wie ze ook waren tijdens den oorlog, en wie ze ook zijn na den oorlog. Diep hebben wij ze

beklaagd, en dat leedgevoel mag nog niet vergeten zijn. Waarom zouden we 't ooit „vergeten”? Gesteld al, dat 1914—'18 mogelijk te vergeten zouden zijn voor wie die jaren meeleefde! En diep moeten we beklagen de slachtoffers van den „na-oorlog”, die nog geen Vrede kan heeten. Ook in dezen na-oorlog zijn de schuldigen vermoedelijk betrekkelijk weinig in getal; de slachtoffers zijn velen, bij miljoenen, en aan beide kanten der gevechtlijn. Waarom zouden we ze niet allen beklagen, landen en volken in staat van afbraak, terwijl elke steen gespaard moest blijven voor verdere slooperij?

Dat fatale sloeperswerk! Eenmaal te kwader uur ingezet, schijnt het van geen stopzetten meer te weten! Als iemand dat machtwoord wist te spreken, en hij zou 't niet doen. . . .

Naar mijn overtuiging — en niet van mij alleen — staat 't niet aan één, om *het* machtwoord te spreken. Een Dictator, de Geweldenaar van het oogenblik, die alles op eenmaal in het rechte spoor zou weten te forceeren, — ik verwacht hem niet. En ik begeer hem, om zijn ontzettende schaduwzijden, allerminst.

Toch geloof ik aan een wending, een keer, de Kentering der Tijden. Vroeg of laat. Misschien Heden, terwijl gij en ik er nog zijn.

Misschien pas Morgen, voor onze Kinderen. Maar dan hebben wij dien Dag toch voorbereid.

En die voorbereiding is *onze daad* van Wederopbouw; onze wil tot Herstel. Uw daad, uw wil, lezer, met die van vele anderen; met de mijne mee. Het komt, het komt vast. Het is reeds zoo, werkende in U, in velen. Gelijk Lente nadert in onzichtbaar bewogen lucht en grond.

„Er is een tijd van sloopen, en er is een tijd van wederopbouwen,” zei de oud-testamentische Spreuken-dichter.

Die filosofen — want dit is de Filosoof in den Bijbel — kunnen de dingen zoo kalmweg zeggen. Men zou hun willen vragen of ze er ook iets bij denken, en vooral of zij er ook iets bij gevoelen. „Er is een tijd van sloopen. . . .” Ja, dat weten wij nu. En wij weten wat dat zeggen wil. „En er is een tijd van wederopbouwen. . . .”. Weten wij dat ook? En wat dat zeggen wil?

Als gij ervan weet, lezer, van 't één en van 't ander, dan weet gij iets. . . . van den mensch.

Want de mensch is een slooper, met eigen hand, met woest genot, een slooper van den arbeid door natuur en menschedom opgericht, soms

vernielend eigen werk! Hoe 't mogelijk is, dat zoo iets bestaat? Daar verdiepen we ons, — misschien — later wel eens in; later, als er heel veel weder opgericht zal zijn. Maar de mensch is, soms en vreeselijk, een destructief wezen. Uit woest behagen, als in blind genot. Een tijd van sloopen....

Maar even onweerstaanbaar, als in een harts-tocht van berouw en bezinning, gaat hij aan 't bouwen, herbouwen wat zich herstellen laat, herscheppen wat in geen oude gedaante is terug te brengen. Met een wellust van fantasie ontwerpt hij zijn kunstgewrochten, en met vlammende devotie wijdt hij zich, met al wat hij heeft te geven, aan zijn nieuw ideaal.

Dan is de mensch ook weer mensch, nu in zijn constructieve wezen. Bij voorkeur schrijven wij dan zijn naam, eerbiedig en hooggestemd, met hoofdletters: MENSCH!

* *

In ontzaglijke golvingen, op en af, deint de Oceaan van het Wereldgebeuren. Niets dan eerbied, diep ontzag, vervult U bij zijn aanblik. Wat vermag de mensch daartegen? Wat verstaat hij daar eigenlijk van?

Als 't nederwaarts gaat, dan moet ge mee, omdat het moet.

Dat hebben wij gevoeld en meêgemaakt, allen geestelijk, vrijwel allen stoffelijk ook.

Doch in 't nederwaarts gaan was iets van een tegenbeweging. Alleen reeds de traagheid der stof, en de zucht tot zelfbehoud, doen U terug remmen. Zoo komt de kentering. Zoo keert het tij. Zoo wordt 't weer de opwaartsche gang. Ook weer met een tegenremmenden weerstand. Nu met een traag en zwaar neerhangen naar de laagte. Doch machtig is de opgang: hij neemt U mee. En gij gaat mee.

* *

In werkelijkheden van gebeurtenissen en van daden omgezet, willen die filosofische ideeën dit zeggen: een drang in onze dagen stuwt duizenden weer naar den opbouw. Veel is er verwoest, veel beschadigd, veel in puin gevallen. Over oorzaken en schuldigen valt lang te peinen en te praten, in vrede en in twist; maar aan wederopbouw is behoefte. En in werkzamen opbouw vindt gij zelf weer vrede en vreugde. Straks loont het werk zijn meester. Eenmaal prijst het nakroost 't kloeke voorgeslacht.

Tot dien Opbouw zetten we ons, aan alle kanten waar de gelegenheid zich aanbiedt. Niet te véél, want „tevéél schaadt." Maar om Gods wil ook niet te weinig: er is zooveel te doen.

Wie deugdelijke plannen weet te ontwerpen, is een aangewezen werkmeester. Met dezulken is 't goed samenwerken.

Een uit vele bouw-ontwerpen, bescheiden en toch welbedacht, komt mij voor deze „Tempel"-arbeid te zijn. Voorloopig alleen nog geschreven. Eenmaal wellicht ook in steen belichaamd. Een constructieve gedachte, als gedachte stevig grondvest; in hare uitvoering allen steun verdienend, uit volle sympathie van streven.

Dank zij hunne traditie en symboliek, zijn de Vrijmetselaren met „opbouwende" gedachten vertrouwd. Vaak ook zijn zij metterdaad opbouwend werkzaam.

Moge ik dan, als vertegenwoordiger der Vrijmetselarij onder de medewerkers aan dit tijdschrift, den Tempel-bouw bevorderen, hier en voorts in den ruimsten zin, in 't wijde wereld-leven.

En al wie voor Tempel-bouw voelt, als arbeid van Wederopbouw, als Herstel van 't Heil der Menschheid, heden en morgen, *doet mee!*

Symbolen.

„Door symbolen wordt de mensch geleid en gedreven, gelukkig en ongelukkig gemaakt. Overal vindt hij zich omringd door Symbolen, die al of niet als zoodanig worden erkend: het Heelal is niet anders dan een reusachtig Symbool van God; neen, indien gij wilt, wat is de mensch zelf anders dan een Symbool van God; is niet alles wat hij doet symbolisch; een openbaring aan de zinnen van de mystieke van God gegeven kracht, die in hem is; een Evangelie van Vrijheid, dat hij, de Messias der Natuur, predikt door woord en daad wanneer hij dit kan; Geen hut bouwt hij of ze is de zichtbare belichaming van een Gedachte; of ze geeft een zichtbare getuigenis van onzichtbare dingen; of ze is in transcendentalen zin, zoowel symbolisch als werkelijk."

Thomas Carlyle. Sartor Resartus.

KUNST EN RELIGIE.

door HERMAN HANA.

ER is een betrekkelijk kleine groep, die echter stevig op de beenen staat, en die Kunst en Religie beschouwt als onderling vijandige levensfactoren. Ik noem deze groep de onverzoenlijken.

Er is een andere, omvangrijke groep, de middengroep, die Kunst en Religie beschouwt als onderling verwante, en diensvolgens elkander van nature steunende machten. Ook deze groep staat sterk.

Er is, ten slotte, een derde groep, van zeer ideaal gezinden, die serieuze pogingen doet om de onloochenbare gaping, die heden ten dage Kunst en Religie gescheiden houdt, aan te vullen door Kunst en Religie wederom „nader tot elkaar te brengen.”

Ik acht het streven dezer derde groep onschuldig, doch ik meen te mogen rekenen op haar eventueel afdoend fiasco. Wij willen die groep noemen: de hereenigers.

Eer ik nu verder ga, wil ik uitspreken, met Religie te bedoelen: den Godsdienst in zijn historische en psychologische vormen, dus zowel het voor-godsdienstig fetichisme e.d.g., als ook het meer dan godsdienstig religieus ervaringsleven.

En ik bedoel met Kunst: de beeldende Kunst, in het algemeen zonder de bouwkunst.

Ik wil er mij voor heden toe bepalen, u met enkele schetsmatige aanduidingen aangaande ons onderwerp te oriënteren met nadere beschouwing van een enkel speciaal geval.

De kleine groep, die ik het eerst heb vermeld, kan zich al dadelijk beroepen op geen geringer autoriteiten dan Mozes en Mohammed, en, . . . bij monde van den eersten, zelfs directelijk op God of Jaweh in persoon.

Immers wij lezen in Exodus 20 : 1: Toen sprak God al deze woorden, zeggende: . . . : 4: Gij zult u geen gesneden beeld, noch eenige gelijkenis maken, van hetgeen boven in den hemel is, noch van hetgeen onder op de aarde is, noch van hetgeen in de wateren onder de aarde is.

Gij erkent dat hier, qua schriftuurlijke argumentatie, niet veel tegen in te brengen is, en dat het standpunt der bedoelde onverzoenlijken nu alleen nog zijn volle rechtvaardiging door den lateren loop der feiten behoeft, om vrijwel on-aantastbaar te zijn? . . .

Want weliswaar heeft de zoogenaamde „Nieuwe Bedeeling” de beeldende kunst in haar dienst

gesteld en gehuldigd van het begin onzer jaartelling af, maar de onverzoenlijken vergelijken dezen intocht der Kunst in de Religie en met name in de Kerk, met den intocht van het fatale „paard” in Troje, en de latinist mompelt: let op het einde.

Welnu, dit einde is geweest: het uitbannen der Kunst door de Reformatie, en onze eigen Gouden Eeuw getuigt volop hoezeer de Kunst zich ook uit eigen beweging van de Religie en speciaal van de Kerk heeft afgewend, om zich met fellen drift aan het maatschappelijk en wereldsch leven te geven. Het religieuze werk van Rembrandt staat namelijk reeds toen, vrijwel alleen.

Sindsdien kunnen wij spreken van die „gaping tusschen Kunst en Religie”, zooeven reeds aangeduid en hiermede is dan tevens het pleit ten gunste der onverzoenlijken beslecht, . . . tenzij ook de tweede groep eene argumentatie poneeren kan, die ons tot nader onderzoeken en overwegen dwingt.

Deze tweede of middengroep nu heeft om te beginnen een sterke houvast aan het feit, dat in voorhistorische tijden Kunst en Religie van éénen adem blijken. Autoriteiten van naam achten ook de min of meer primitieve teekeningen, ons op rots- en grot-wanden nagelaten door ons palaeolithisch voorgelacht, ontstaan in honger-trance en strekkende ter bezwering en vereering in éénen.

Deze teekeningen zijn namelijk als regel afbeeldingen van bizons, herten enz., die men wenschte te vangen en op te eten. De bezwering bedoelde dan, door de magische macht van zijne afbeelding, het betrokken dier naar die plaats te trekken en de vereering betrof de voedselgevende natuur, in dat dier belichaamd.

Het doel: de lichamelijke vereenzelviging met het omringend natuur-leven wordt hier gesteund door een uit honger geboren Kunst die tegelijk Religie is, of door een Religie, die zich vermomt als Kunst, en het is aldus uit een mengeling van hoop en vrees en lichamelijken nood, dat wij Kunst en Religie als het ware hand in hand uit het grijs verleden zien naar voren treden.

In de oudst-bekende kultuur-geschiedenis, die zich tevens chronologisch bij de voor-historie aansluit: de Egyptische, vinden wij dit innig samengaan van Kunst en Religie bestendigd in een Eeredienst die blijft bloeien tot aan en ook nog tijdens den bloei der Grieksche Kultuur, welke

ons, zij het in meer wereldschen vorm, wederom een harmonische eenheid van Kunst en Religie voor oogen stelt.

Voorts zien wij, gezwezen nog van het juist uit kunst-oogpunt zoo fascineerend Boedisme, in het bij uitstek mono-theïstisch Christendom alwéér de macht der Kunst eeuw na eeuw als trouwen steun der religieuze macht gehandhaafd.

En hiermede heeft de middengroep nog geenszins haar kruis verschoten, want wat zegt gij wel van het volgend argument? Exodus 25 : 18: „Gij zult ook twee cherubim van goud maken; van dicht goud zult gij ze maken, uit de beide einden des verzoendeksels.” — (Van de Arke des Verbonds). — Hier wordt dus maar even het van hoogerhand in Exodus 20 : 4 gestelde streng verbod, door dezelfde hooge hand alweer met een op losse schroeven gezet.

Uit dit alles kan blijken, dat ook de tweede groep: bestaande uit hen die Kunst en Religie als innig verwant en bevriend beschouwen, zeer sterk staat en dat dus een naarstig ontleidend toezien eisch wordt, om zoo mogelijk te beslissen aan welke zijde het diepste doorzicht huist.

Hoe zullen wij nu deze zaak aanpakken? Ik stel mij voor dat wij beginnen, op een afgebakend historisch gebied van zoo geheeten religieuze kunst aandachtig rond te schouwen, ongeveer op de manier waarop we, na ons een tijdje te hebben laten drijven op de eerste indrukken, op een tentoonstelling van schilderijen, al spoedig beginnen te vergelijken, eerst gelijksoortige schilderijen, daarna ook ongelijksoortige, om op die manier tot een rangbepaling te geraken die met onze waardeering strookt.

Het is daarbij niet onverschillig welke soort of tijdperk van religieuze kunst wij als speciaal studie-gebied kiezen, want hoe meer deze keuze ons en onzen tijd verwant is, hoe meer kans op een redelijk oordeel onzerzijds. Er is voor de meerderheid onzer meer reden te onderstellen, dat wij Christelijke kunst, en met name: Christelijke schilderkunst zullen kunnen aanvoelen, dan dat wij een inderdaad objectief oordeel zullen hebben over bijvoorbeeld Indische of Egyptische beeldhouwkunst.

De Christelijke schilderkunst behoort vooral tot het gebied der Renaissance, en het is daarom uit dit tijdperk, dat ik u hierbij twee steekproeven voorleg.

Het betreft hier twee betrekkelijk ongelijksoortige schilderijen, maar toch onderscheiden we bij eersten oogopslag: Rafaël: den kunstenaar-virtuoso, van Nicolaas Maes: den kunsienaar-dichter.

Ik wil de verleiding weerstaan u met behulp

van eenige schetslijnen te doen zien hoe verbluffend knap de bijna volkomen natuurlijke groepeerings der figuren met enkele groote, haaks op elkaar gestelde lijnen door Rafaël is vastgelegd. Zoo iets is hier niet aan de orde.

Aan de orde is hier, dit beroemde voorbeeld van zoo geheeten religieuze kunst volkomen onbevanging te taxeeren op 't stuk van religieuze inhoud, die bij veel beroemde altaarstukken en kerkelijke muurschilderingen totaal ontbreekt.

ROMA-MADONNA DEL DIVIN AMORE DI RAFFAËLE

Aan de orde is hier, dat Rafaël de godlooche naar bij gebreke van een waarachtig-religieus, en dat wil zeggen: bij gebreke van een eenvoudig, natuurlijk en kinderlijk meeleven met de door hem gebeeldde personen, de kinderen en de moeders beide een onnatuurlijke en weeë dramatiek opdringt, van het soort dat in onze dagen per bioscoop-vertooning, de sensatie-zucht van het vulgus bevredigt.

Na zich van den zoogenaamden eisch: het werk een geestelijken inhoud te geven, te hebben afge maakt door het kindeke Jezus op theatrale wijze te laten zondigen tegen het gebod: „zweert ganschelijk niet” — haalt hij, de wereldling, zijn schade in door een etaleeren van over-welig naakt, dat door zijn opvallende opzettelijkheid bedenkelijk-sterk naar exhibitionisme zweemt.

Van heel wat nobeler huize is het biddend vrouwtje van Maes, doch,.... heeft het ons hier

al kunnen dienen om er de geestelijke voosheid van Rafaëls' prestatie aan te ervaren, — bij vergelijking met ander, dieper werk zal ons blijken, dat ook hieraan, in religieuze zin, veel ontbreekt.

Het overkomt ons namelijk maar al te vaak, dat wij, door het religieuze onderwerp van een schilderij reeds bij voorbaat aangaande den geestelijken inhoud van dat schilderij bevredigd, onbewust onze eigenlijke verzadiging van zulk een kunstwerk erlangen door cerebrale of picturale kwaliteiten daarvan, om van het on-ergdenkend in ons opnemen van gedécideerd anti-religieuze invloeden: — praal met vleesch of kostbaarheden e.d.g., — nog te zwijgen.

Het is lang niet alles goud, wat er blinkt, en wij voelen, juist tegenover veel „religieuze celebriteiten" als Rafaël, de papieren der onverzoenlijken weer eenige procenten rijzen.

Laten wij echter voor heden het „gelijk of ongelijk" der beide eerste groepen rusten, om nog een enkelen blik te wijden aan de derde groep: de hereenigers.

Deze menschen denken en handelen, alsof de groote golvingen die in de wereldhistorie de Kultuur- en Kunst-perioden alsmede de Godsdienst-vormen beelden in hun worden en veran-

deren, alsof deze grootsche golvingen met wat goeden wil en idealen zin: te leiden, in te dam-

RIJKSMUSEUM AMSTERDAM
NICOLAAS MAES - OUDE VROUW

men, te splitsen of te hereenigen zouden kunnen zijn.

Geloof mij, zooiets is: vloedje spelen bij eb

BRIEVEN AAN MEZELF EN AAN ANDEREN.

door A. J. J. DE WINTER.

EEN wat vreemde titel voor een eigenlijk heel begrijpelijk iets, want inderdaad, door het schrijven van brieven aan een denkbeeldig „ik" of soms ook aan andere menschen, heb ik me leeren orienteeren, in het doolhof van feiten en gegevens binnen het moderne leven, 't Heeft nooit in de bedoeling gelegen, hiermee eventueel schrijverstalenten te oefenen, noch als schrijver, hervormer of voorlichter te willen optreden.

Alleen de wil tot begrijpen en klaarder formulering van levensgebeurtenissen en voorbijgaande dingen, alleen het verlangen om in het snel vervlietende een min of meer grootere zekerheid te vinden, hebben deze losse opstellen doen ontstaan. Een onafwijsbare drang, me zelf te kennen me zelf te zijn en dit zelf in overeenstemming te brengen met het levende en bestaande, daarnaast de overtuiging dat het mogelijk moest zijn, in vrede te kunnen leven met de zichtbare en onzichtbare wereld rondom, hebben als stuwende levensaandriften, veel onzekers in zekerheid doen verkeeren. Méér dan een eerlijke pretentielooze poging, om ordening (niet systematisering) van de onrustige chaos des modernen levens te vinden,

zoowel als een levenshouding die oprecht zoekt te verwezenlijken, de wet, den naaste lief te hebben als zichzelf, is met deze brieven niet bedoelt. Dit is de opgave geweest door heel het menschedom heen, maar verward in het diamanten net van intellect en verstand, zijn velen niet tot een levenskern gekomen, zijn ze gebleven bij het non-possumus, het is niet mogelijk alles te weten.

Niettegenstaande de enorme schat van Oostersehe en Westersche wijsheid, niettegenstaande de reeks wijsgeerige systemen, die geen mensch ook maar bij benadering omvatten kan, een reusachtige litteratuur, die geen vezel van 't menscheijk bestaan onaangeroerd liet, vraagt men zich af, hoeveel menschen er zijn, waarvan we overtuigd zijn, dat ze mensch, alleen maar mensch zijn.

Dit laatste heb ik gezocht, zoek ik nog altoos, want het is mijn intuïtieve overtuiging, dat daar alleen zuivere oorspronkelijkheid, dat is echtheid en scheppende macht van zelf opborrelen, gevoed door alle aardsche, boven- en onderaardsche stroomingen uit het Heelal.

Met innige voldoening kan ik zeggen, dat ik ruimschoots in boek of menschenomgang de com-

plete formuleering vond van wat me innerlijk bezig hield. Veel heb ik ook terzijde gelegd, als voedsel voor het hoofd waaraan het hart geen deel had. Menigmaal gingen de dingen aan me voorbij zonder dat ik 't merkte en hadden toch ongezien een kiem gelegd, die later soms, in de stilte van het atelier of voor de rustige schrijftafel, opbloede tot klare sublieme bloesem van waarheid en hoogte.

Niets zou me liever zijn, dan dat deze brieven gelezen werden in dezelfde geesteshouding, die me zelf bezielde, toen ik ze schreef, n.l. die van verlangen naar éénheid en waarheid. Zoo goed als ieder ander, heb ik veel aan anderer arbeid te danken, veel heb ik niet beter kunnen zeggen, dan anderen 't reeds gezegd hadden, ongehoord en onopgemerkt, wellicht is dan de vondst die ik deed, bestemd om haar te deelen, met hen die zoeken en tasten. Spreken van *mensch tot mensch* deden, Tauler en Franciscus van Assisi, Thomas à Kempis zoo goed als Ruyschbroek. Hun stemmen zijn verstomd geweest, lange jaren van materialistisch zoeken door, maar meer en meer komen zij, die zuiver zochten naar voren, om te spreken, opnieuw, van een eeuwig onveranderlijke, levende kenbron. Wie dat niet zoekt, leze niet, maar ook het zaad dat op de rots gevallen is, kan nog vrucht voortbrengen.

We verlangen naar een éénheid, waarin geloof en wereldbeeld één geheel zijn, waarnaar alle vormen van samenleving en cultuur zich richten kunnen. Meer en meer ontwaakt het besef, dat enkel „gelijk” schaven, het gelijk geschaafd zijn, dat, m.a.w. ons „beschaafd” zijn, slechts aan de oppervlakte drijft van de onpeilbare diepten van ziel en geestesleven, die het ware karakter van den mensch, als tegelijk natuur en bovennatuurlijk wezen bepalen.

De verwarrende overladenheid der levenskennis van een modern mensch, dringt naar synthese, naar eenvoud en zuivere klaarheid, omdat de verovering van wat de Indiërs Maja (= be-

goocheling) noemen, hoewel nuttig en groot, toch niet in staat blijkt te zijn, het leven inhoud, zin en beteekenis te geven.

Het is tot tragische noodwendigheid geworden, te erkennen, dat zakelijk bestaan en feitenkennis hun zekerheid moeten verliezen, om de subtiële kennis te verkrijgen, dat alle levensdingen niet méér kunnen zijn, dan gelijkenis en symbool van verborgen innerlijke drijfkrachten. Er is geen andere weg naar zekerheid en evenwicht voor den mensch, dan zich te verdiepen in het mysterie van zijn „mensch” zijn, te schouwen, in de ondoorgrondelijkheid van zijn eigen wezen. Daarom moet hij zoeken in aandacht en zelfconcentratie, naar de erkenning niet alleen, van het oneindige en onnoembare als zijn eigen wezenskern, maar ook, als de bewust levende bezieling van alle geschapenheid. Alleen deze klaar geziene, diepgevoelde wezenseenheid heft alle scheiding tusschen het ik en de dingen op en kan den denkenden, schouwenden mensch een kosmische waardigheid verleen. Zonder dit inzicht, is de wet om den naaste lief te hebben als zichzelf niet uitvoerbaar, zonder deze levensuitbreiding is geen mensch waarlijk groot. Geen kunstenaar, mystiker of mensch der wetenschap heeft ooit anders kunnen doen, dan getuigenis afleggen, in kleur, muziek, steen of woord, van dit wereldbesef, van deze innerlijke gemeenschap met het Al.

Daarom voert het overdreven subjectivisme het op den spits drijven van een nauwe „ik” cultuur zonder samenhoorigheidsgevoel, tot menselijke en geestelijke vereenzaming, die vanzelf een cultuur en kunst voortbrengen moet, die zonder gemeenschapsdoel, ook alleen voor enkelingen en gelijkgestemden waarde kan hebben. Nooit kunnen het gewetene, gewilde en opzettelijke voortkomen uit een geïnspireerd en heilig moeten, omdat de zucht om tot elken prijs anders te zijn dan de anderen, gevoed wordt uit den wil naar het bijzondere, zonder het verlangen naar Ver-eenigen, dat is één maken.

God in de Natuur.

*Den Schepper ziet men niet: in de eew'ge wetten
Die 't Al gehoorzaamt, schuilt Hij voor ons weg;
DIE ziet de vrijgeest, doch niet HEM, en zegt:
„Waartoe een God? de wereld draagt zichzelf!”
En groter hulde bracht der Almacht nimmer
Des vromen eerbied dan diens blinden hoon!*

Schiller.

„APOCRIF”

door H. BAKELS.

I.

Thomas. Zeg, dat nieuwe boek van Bakels, „Nieuwtestamentische apocriefen”, dat van 't voorjaar is uitgekomen, heb je dat al eens gelezen?

Johan. Ja, ik heb het heelemaal uit. Maar waar om vraag je dat?

Thomas. Nou, ik moet je eerlijk zeggen, dat ik niet begrijp waarom die oude christelijke conciliën en pausen (en later ook de Dordtsche vaders) die buitennieuwtestamentische verhalen van Anna en Joachim en Jozef en Maria, en van Jezus' jongsjaren en zoo, . . . ik begrijp niet dat ze die verhalen „apocrief” noemden.

Johan. Wel, ik denk: omdat ze ze een beetje raar vonden. Ze vonden ze een beetje zonderling, een beetje ongeloofbaar, er scheen een luchtje aan, kortom ze vonden ze een beetje apocrief.

Thomas. Ja, maar dat begrijp ik juist niet. Want die oude conciliën-vaders en die oude pausen en die oude Dordtsche vaders waren allemaal natuurlijk stok-orthodoks, d.w.z. ze geloofden letterlijk alles wat in den bijbel staat, ook de ongelooflijkste dingen, bijv. dat ijzer kan drijven (2 Koningen 6 vers 6), dat God de wereld in 6 dagen maakte, dat Eva uit een ribbe van Adam gemaakt is, en dat Maria zonder toedoen eens mans een kindje kreeg, enz. enz. En kijk, zie je, nu begrijp ik maar niet dat ze die verhalen niet apocrief vinden, en de verhalen van de nieuwtestamentische-apocriefen wel apocrief.

Johan. Ik denk dat ze de laatste wel wat erg ongelooflijk vonden.

Thomas. Ja maar dat is het nu juist wat ik niet snap. Want die apocrief nieuwtestamentische verhalen zijn niets niemendal ongelooflijker of raarder of apocriëer dan de nieuwtestamentische.

Johan. Wat zeg je?

Thomas. Wel, om een voorbeeld te geven: In het in 1886 in een oud-Egyptisch monniksgraf teruggevonden fragment van het overigens verloren gegane apocriefe Petrus-evangelie lezen we in vers 36—39, op bl. 337 in deel I van Bakels, dat Jezus op den derden dag na de kruisiging op de volgende manier uit het graf opstond. Er kwamen twee engelen-in-den-vorm-van-mannen uit den hemel afgedaald, ze gingen het graf binnen. En toen ze er weer uitkwamen, „ondersteunden” ze Jezus. Ze haalden hem dus uit het graf. Zij hielpen hem er bij. En in „De hemelreis van Jesaja” (Bakels, deel I, bl. 353) staat dat „de Ge-

liefde” „op hunne schouderen zittende” uit het graf kwam.

Johan. Welnu?

Thomas. Vindt je dat nu zoo apocrief?

Johan. Natuurlijk, want dat kan toch niet waar gebeurd zijn.

Thomas. Maar kan dan wel waar gebeurd zijn dat Jezus drie dagen na zijn dood geheel met eigen kracht uit het graf ging, dat hij toen nog 40 dagen met zijne leerlingen omging als gewoon mensch, dat hij, zooals in Lucas 24 vers 42 staat, honig met gebakken visch at, dat hij twee uur ver naar Emmaus wandelde, dat hij dat alles met zijne vreeselijk verwonde (en bij het zes uur hangen aan het kruis verscheurde) handen en voeten deed, (die hij immers volgens Johannes 20 vers 27 aan mijn naamgenoot Thomas toonde), en dat hij bij gesloten deuren toch in de kamer bij de discipelen kon komen (Johannes 20 vers 19). Zie, vooral dit laatste vind ik zoo'n echt apocrief verhaal. Iemand komt door 't sleutelgat in de kamer. Dat is gewoon tooverij, vindt je niet? Klinkt zoo iets niet apocrief? Als er iets apocrief is, is het dat. Als dat sleutelgatverhaal niet in het canonieke Nieuwe Testament stond maar in de nieuwtestamentische apocriefen, dan zouden alle concilie-vaders en pausen en Dordtsche vaders er met den vinger heen wijzen en zeggen: „Kijk, kijk, wat apocrief!” En dan dat gebakken visch en honig eten! En dat voor een vereeuwigd geestelijk astraal fluïede (of hoe je 't wilt noemen) wezen! Neen hoor! Ik begrijp volstrekt niet waarom ze de Nieuwtestamentische apocriefen raar en ongeloofelijk en „apocrief” noemen vergeleken met de canoniek-nieuwtestamentische boeken. Want de voornaamste er van zijn ongeveer uit den zelfden tijd en uit hetzelfde Oostersche milieu, en alle even vol fantastische dingen. Als je de eene categorie apocrief noemt, dan moet je ook de andere categorie apocrief noemen. Als de nieuwtestamentische apocriefen apocrief zijn, dan is ook het nieuwe testament apocrief. Want ook daar kan je bijna geen capittel vinden waarin je als gewoon onsectarisch mensch geen zonderlinge ongelooflijkheden in vindt.

Johan. Ja, ik geloof heusch dat je gelijk hebt. Maar . . .

Thomas. Neen, laat me nog even doorspreken. In de apocriefe Handelingen van Johannes (bij Bakels: Hoofdstuk 27) staat in capittel 90 dat bij

de verheerlijking op den berg (o.a. Mattheus 17 vers 1—8) Johannes Jezus in zijn lichtglans nader bekijken wou. Jezus vond dat zeker niet eerbiedig, want hij „vatte" den discipel „bij de kin", „trok dien omhoog" en zeide: „Wees niet wijsneuzig". En die greep aan de kin deed Johannes zulk een pijn, dat het hem nog 30 dagen lang zeer deed. Welnu, vindt je nu zulk een verhaal raar en apocrief? Mij goed. Maar vindt dan ook apocrief (of liever nog apocriëfer) (want in dat aan-de-kin-grijpen zit niets onmogelijks of stuitends), vindt dan ook stuitend dat stuitende verhaal in het canonieke nieuwe testament, dat er wel tot drie keer staat, namelijk in Mattheus 8, Marcus 5 en Lucas 8, dat Jezus een paar duizend (Marcus 8 vers 13) booze geesten die in een krankzinnigen man huisden, uit dien man deed varen, en ze deed ingaan in een kudde zwijnen, welke arme dieren toen natuurlijk op hun beurt krankzinnig werden, aan den hol gingen en van de steile rotsen in het meer van Galilea stortten, en versmoorden. Zulk een hyperbolisch wonderverhaal was misschien in den ouden wreeden tijd „stichtelijk", maar strijdt in onze dagen eenvoudig tegen al onze ethische begrippen van „behandel de dieren met zachtheid." En onethisch is het niet alleen, maar (behalve onesthetisch) ook hoogst apocrief. Want stel je voor: 2000 booze geesten in één mensch, die op bevel van een persoon in evenzovele varkens gaan verhuizen. Neen hoor, leve

mijn naamgenoot Thomas, ik moet het zien eer ik het geloof. En dan die wreedheid. Neen, dan is die aan-de-kin-trekkerij van de „apocriefe" Handelingen van Johannes lang zoo erg niet, al deed het den apostel dertig dagen lang wat pijn. Vindt je ook niet?

Johan. Ja, ik kan niet anders dan je gelijk geven.

Thomas. Maar waarom dan de apocriefen verachtelijk „apocriefen" genoemd? Ze zijn ongeveer in den zelfden tijd ontstaan. Enkele zijn zelfs ouder dan bijv. het canonieke Johannesevangelie. De canonieke nieuwtestamentische boeken geven ons evenmin den oorspronkelijken oertekst als de apocriefe. Vergeet dat niet! Hoe die oorspronkelijke tekst er uit zag, daar weten we *geen sikkep* van. Neen, de nieuwtestamentische apocriefen zijn misschien apocrief, maar de canonieke nieuwtestamentische boeken zijn ook apocrief; in zoverre beide categoriën (naast historische reminiscences) min of meer onhistorische dingen bevatten. *Beide* zijn zoodanig, dat ieder mensch voor zich zelf er maar voor zijn ziel het ware-schoone-goede-hemelsche uit zoeken moet,evenals trouwens uit den Koran, en uit de Brahmaansche, Confucianistische, Taoistische, Parzistische, oud-Egyptische, Hellenistische, Oud testamentische geschriften. Vindt je ook niet?

Johan. Ja.

DE CHINEESCHE SHÊN-SEKTE

(De Leer zonder Woorden)

door HENRI BOREL.

I.

HET is tegenwoordig mode geworden, Chineesche kunst te verzamelen. Midden tusschen prullige, dure bric-à-brac en snoezige bibelot-snuisterijen, ziet men vaak in zoogenaamde „cosy" salons een Boeddha-beeld staan, of een oud-Chineesch, duur gekocht vaasje, of ander voorwerp. Er zijn ook al menschen — in den regel rijke, want het is een dure liefhebberij — die er een zoogenaamde „collectie" op na houden. En zóó kwam ik onlangs in een salon van een heel deftige, en vooral heel rijke dame, waar op een schoorsteenmantel, tusschen een paar oud-Italiaansche minnegoodjes, en een paar ivoeren doosjes, en een waaiertje van Venetiaansche kant, en een oud-Saksisch, óver-snoezig minnepaartje, een wit porseleinen Chineesch osje stond met een herdertje er op, die lustig op een lange fluit speelde. Het osje had iets logs, dat niet potsierlijk, maar stijlvol was, het was niet zóó maar

wat wij in Europa „een beest" noemen, maar had iets van kosmische kracht over zich, en keek met zijn groote oogen U gedwee en onderworpen aan. Het herdertje zat er zóó luchtig, als zonder zwaarte op, het ééne beentje los afhangend, het andere gevouwen, het had zulk een wonderbaar, verklaard gezichtje, dat het leek of hij geen gewoon menschje, eerder een van het lichaam bevrijde geest was, maar het schoonste aan hem was het gebaar, waarmede hij de fluit aan zijn lippen hield, en het was of ik die zoete muziek hoorde, waarvan John Keats ééns gezongen heeft: „Heard melodies are sweet, but those unheard are sweeter —".

„— Vindt U dit geen snoes van een herdertje?" vroeg de deftige dame mij. „Mijn man heeft hem eens voor mij gekocht van een Chinees in Batavia. Ik vind hem een schatje, U niet? En beteekent zoo'n herdertje op een osje soms nog iets bijzonders?"

Wij hadden pas een zeer luxieus diner verorberd, met verfiynd gecompliceerde hors-d'oeuvres, en zwezerikken, en asperges d'Argenteuil, en poulardes, en artisjokken, en allerlei zwaar aan de stof verbonden heerlijkheden, en ik was, omdat ik de invitatie om zaken-redenen niet had kunnen afslaan, medeplichtig geweest aan deze eet-prouesse, waardoor de geest met extra ketenen aan het lichaam wordt geklonken.

„— Ach, niets bizonders”, zeide ik dus maar ach-teloos, „wat zou daar nu voor bizonders aan zijn?”

Er was echter iets héél bizonders aan. Er is aan ieder Chinees kunstvoorwerp hoe klein en „bibelot”-achtig ook, altijd iets bizonders. Petrucci heeft dat eens zoo mooi gezegd: „On part d'un bibelot très accessible, où l'attitude, le mouvement, la structure, dégagent un charme pénétrant, et l'on finit par découvrir, derrière l'oeuvre peinte ou sculptée, la vision magique de l'univers.” Echter ook wel eens een symbool. Juist dat „bizondere”, waar het om te doen is, en dat het in-wezen er van is, blijft meestal voor den uit snob-bisme of mode-zucht verzamelende meneer of mevrouw verborgen. Ik zal hieronder eens vertellen, wat er alzoo voor bizonders verbonden was aan dat eenvoudige blanc-de-Chine osje, zoo log^{en} gedwee onder dat luchtige herdertje, dat de zoete, onhoorbare melodieën pijpt op zijn lange fluit. . . .

In 520 kwam een Indische, prinselijke patriarch naar China, Boddhidarma, (Chineesch: Ta Mo geheeten), die de stichter werd van een sekte, Shên genaamd (in Japan: Zên), die geheel gebaseerd was op eenzame contemplatie en meditatie in de natuur. Als wij het Chineesche ideo-grafische teeken voor Shên beschouwen, zien wij dat het is samengesteld uit 2 samenstellende deelen, waarvan het eerste „aanbidden, vereeren” en het tweede „alléen” beteekent, aldus een idee aangeven van eenzame aanbidding, maar aanbidding is hier toch minder juist, want de eigenlijke beteekenis is hier dat abstracte zitten in contemplatie en in-zich-zelf schouwen, dat door het Sanskrietsche woordbegrip „Dhyani” wordt aangeduid. Van Boddhidarma gaat het legendarische verhaal, dat hij eens negen jaar achtereen in deze Dhyani-houding heeft gezeten.

In China was deze Shên (Dhyani) leer de oorsprong van de allerschoonste kunst, die het ooit heeft voortgebracht. De schilders namelijk van de schoonste landschappen, die in de Oostersche schilderkunst bekend zijn, waren discipelen dezer Shên sekte, die eenzaam in de bergen gingen wonen, en daar hun leven in stille contemplatie van

de natuur doorbrachten. Terecht merkt Prof. Fenollosa op, dat de oude Pali-schriftgeleerden wel verwonderd zouden hebben gestaan, alzoo het Boeddhisme tot een natuur-contemplatie te zien worden.

De Shên-monniken en leeken waren, evenals zooveel Hindoe-wijsgeeren, van meening, dat de Waarheid over het goddelijke Wezen, inherent in de gansche schepping, nooit uit boeken kon worden geleerd, maar diep in het eigen Zelf, en ook diep in den onzichtbaren geest der Natuur moet worden gevonden. Onzichtbaar, verborgen achter den uiterlijken schijn van 't lichaam en van de geheele natuur om ons, is die mysterieuze, goddelijke Geest, die de éénige Waarheid is. Boeken en gesproken woorden kunnen het zoeken naar die Waarheid slechts verwarren en op een dwaal-spoor brengen. De mensch en de natuur zijn twee parallellopende, karakteristieke vormen, waarin alleen verschillende graden van bewustheid. De Chineesche „Shên” kunstenaar of kluizenaar voelt de Natuur gelijkmatig door één al-Geest bezielde; „nature morte” bestaat niet, omdat er geen doode stof bestaat. Het geheele Heelal, menschen zoowel als bloemen, planten, rotsen, bergen stroomen, is van één Al-Geest doordrongen, die er inherent in is. De uiterlijke vormen zijn als sluiers, welke dien onzichtbaren Geest voor ons verbergen. Hij, die in contemplatie en meditatie in zichzelf en in de Natuur kan verzinken, komt in contact met dien Al-Geest. Achter de wisselende vormen en verschijningen van het Heelal is dezelfde rede van bestaan, dezelfde zuivere essence van geest, die ieder schepsel, ieder ding in zich draagt. De natuur is de suggestie van een geestelijk beeld achter het stoffelijke uiterlijk. De mensch is niet — zooals in 't Westen meestal wordt aangenomen — het middenpunt van de natuur, maar één onder de vele verschijningen van de natuur, op mystieke wijze verwant aan bloemen, rotsen, vogels, rivieren, wolken, dieren. De pols van de natuur is ook zijn eigen pols, de adem van de natuur is ook de zijne. Het ééne, universeele Leven is tegelijk macrocosmisch en microcosmisch voor den Shên-kunstenaar, zooals Okakura Kakuzo het terecht heeft uitgedrukt. De dingen in de natuur zijn geen zóó maar alleen stoffelijke, concrete voorwerpen zonder méér, maar als zwevende symbolen, achter welke die onbegrijpelijke, ontzagelijke, oneindig, universeele Geest woont, dien de gedachte van den heiligsten Wijze zelfs niet bevatten kan. De Shên-kunstenaar en Wijze trachtte dóór te dringen in hetgeen Petrucci zoo schoon heeft genoemd „la prodigieuse magie des apparences”.

en dan één te worden, met den goddelijken Magiër daarachter. Hij kon dit nooit met boeken bereiken, noch met woorden, enkel door eenzaam neer te zitten in de stilte der Natuur, en zich op het prachtige en ontzaggenlijke rythme te laten medegaan, waarop de gansche wereld wordt bewogen. De mysterieuze, universeele wereld-Geest trilt onzichtbaar achter ieder ding, ieder schepsel. Aan ieder beest, iedere plant, aan de teederste, liefelijkste bloem is iets, dat aan de materie ontsnapt, en Geest is. Een wolkje, rozig, met gouden glans, aan verren avondhemel, bij ondergaande zon is niet zóó maar een wolkje, maar iets méér, iets dat broederlijke verwantschap heeft met de menschenziel. De zichtbare, uiterlijke wereld is maar schijn, illusie, het is enkel de onzichtbare, die wezenlijk is. En de ware schilder, die kunstenaar-priester is, voelt, door de beweging der uiterlijke natuur-vormen heen, vóór alles het rythme van den universeelen Wereld-Geest, het kosmische principe. Boven de zichtbare, wisselende verschijningen voelt hij het onzichtbare, onveranderlijke, universeele. Er zijn geen planten, en bloemen, en bergen als iets buiten den mensch om, apart van hem, in een vreemd natuur-rijk, want allen zijn broeders in den Geest (wie denkt hier niet aan den Heiligen Fransiscus van Assisi?) In de duizenden grillen van de wolken, op de toppen der bergen, ontdekte de Shên-eenzame, zooals Petrucci zoo mooi heeft gezegd, de kosmische geschiedenis der wereld en kreeg hij de innerlijke visie „de l'impalpable et universelle substance", waaruit alles, mineralen, planten, dieren en menschen zijn voortgekomen. In den heiligst mogelijken zin treed de Shên-kunstenaar „in communie" met de subtiële essences van den universeelen Geest, die in den kosmos trillen.

Geen geschreven boek, geen gesproken menschenwoord kan tot die mystieke communie brengen, ook geen godsdienstige leeringen. Dit werd veelal door de Shên-menschen geïllustreerd door het beeld van apen, die de reflectie van de maan in het water trachten te grijpen, want iedere poging om het zilveren beeld te pakken te krijgen, kon slechts de spiegelende oppervlakte verstoren, en eindigde met die geest-maan te vernietigen. Al de geleerde Sûtra's met zoogenaamde kennis

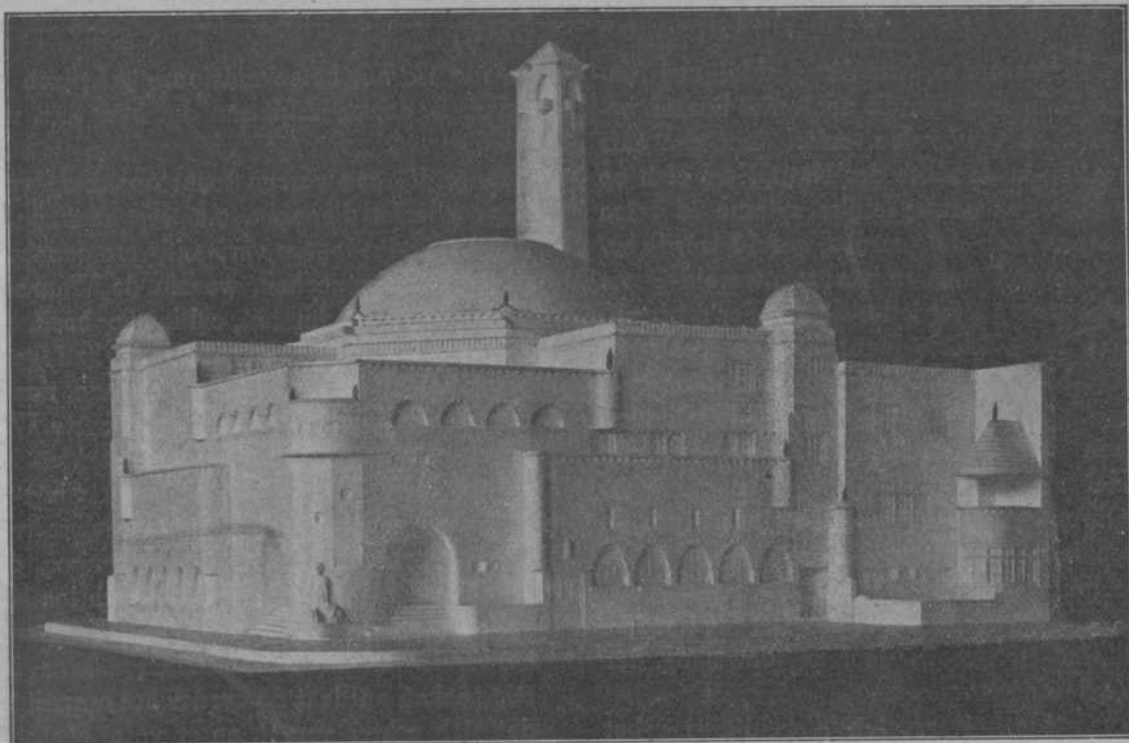
waren als het betekenislouze gekrijsch van die apen. Ik denk hierbij aan dat heerlijke, romantische sprookje van dien Chineeschen priester Saan Tsang, die een verren tocht maakte, vergezeld door allerlei dienaren, o.a. een slimmen, handigen aap (zijn lagere verstand) om een befaamde Sûtra te gaan zoeken, waarin de Waarheid was te lezen. Toen hij het zeldzame boek, na vele avonturen en gevaren, eindelijk had gevonden, bleek het uit blank papier te bestaan, zonder een enkel schriftteeken. Is niet de hoogste Waarheid boven alle woorden uit?...

Ook werd het zoeken van den Shên-leerling wel eens vergeleken met het zoeken van een herder naar zijn, hem ontvluchtten os, die hem dus de baas geworden was, en zich los heeft gerukt, gaande waar hij zelf wil. Maar zoolang hij herder is, kan deze niet zonder zijn os. Na angstig zoeken ontdekt de herder het onwillige beest, dat zich echter verzet, en er volgt een strijd om het meesterschap, een verwoed gevecht, tusschen de aardsche zinnen en het innerlijke licht. Eindelijk overwint de herder, en gezeten op den rug van het nu gedweeë beest, gaat hij rustig zijn weg, een zoete, simpele melodie pijpend op zijn fluit, zichzelf en het beest vergetend. Dhyani — Shên — is niet mogelijk, zoolang de mensch niet meester is over zijn aardsche, zinnelijke natuur, zoolang hij het beest niet zijn bedwang heeft. Hij moet, zoolang hij herder-mensch is, nog met het beest mede, maar het moet hem onderworpen zijn, en niet de teugels verbreken en zijn eigen gang gaan, anders kan hij er nooit rustig, luchtig boven blijven als bestuurder, en de muziek verstaan, die de harmonie der sferen is.

En ziehier de diepe waarheid, waar het porseleinen herdertje van de deftige dame, van wie ik aan 't begin van dit artikel vertelde, het symbool van was.

Het ware, wezenlijke, ééniġ kostbare in de wereld, zoo leerde de Shên-sekte verder, is altijd van binnen, en nooit van buiten. De oneindige Geest spreidt het kostbare, edele, niet van buiten uit, maar bewaart het van binnen, zooals het innerlijke, geestelijke leven van het Heelal altijd onder incidenteele verschijningen ligt verborgen.

ARCH. G. J. RUTGERS.

MAQUETTE VERVAARDIGD DOOR H. DE ROO.

HET is nu ruim een half jaar geleden, dat de eerste prospectussen betreffende den bouw van de Vrij Religieuze Tempel te Amsterdam, de wereld werden ingezonden. En hoewel de oproep aan belangstellenden, om door geldelijken steun den bouw spoedig te helpen verwezenlijken, niet geheel zonder succes gebleven is, is het resultaat nog bij lange na niet voldoende met den bouw een aanvang te kunnen maken. Het eerste beroep bracht aan toezeggingen en stortingen een bedrag van ruim *f* 22,000.— in. Er moet echter een bedrag van *f* 100,000.— aanwezig zijn. Hiertoe wordt een leening uitgegeven, welke 6 % rente 's jaars bedraagt. Giften echter zijn ook zeer welkom, daar dit de exploitatie-rekening lichter maakt en de toekomstige gebruikers van de verschillende ruimten in het gebouw ook financieel ten goede komt.

De Maatschappij ter bevordering van Vrij Religieuze Belangen heeft echter niet stil gezeten, en gaat met onverdroten ijver voort om zoo spoedig mogelijk Nederland en in het bijzonder de Vrij-Religieuze beweging in Nederland een gebouw ter beschikking te geven, dat spreken zal van het waarachtig zoeken naar synthese.

Van de gemeente Amsterdam werd reeds in December l.l. een terrein verkregen aan de Viottastraat hoek Banstraat, groot circa 800 vierkante meter, waarop eerlang de tempel zal verrijzen. Onze architect, de heer G. J. Rutgers, werkte de plannen verder uit, zoodat alles in gereedheid ligt, en het wachten slechts is op het geheel bij elkander zijn van de benoodigde

som. Is deze er geheel of bijna geheel, dan wordt direct tot aanbesteding overgegaan.

Hierboven vindt men de afbeelding van een maquette van het gebouw, vervaardigd door den beeldhouwer H. de Roo. Deze maquette wordt in een bovenzaal van ons voorloopig gebouw tentoongesteld, voor belangstellenden. Reeds zijn er genoeg woorden gesproken en is de wereld bijna doodgeschreven en doodgesproken. Ook in het uitgesproken en vaak neergeschreven verlangen naar eenheid wacht men op „de daad”. De gelegenheid tot daden te doen in dien zin is er nu. Amsterdam, een stad met 700.000 inwoners, en Nederland hebben behoefte aan zulk een gebouw. Een gebouw, waarin slechts de uitingen van het hoogere „ik” der menschheid zullen worden toegelaten, waar in een waarachtige vrije religie naar vrije opvattingen der verschillende vrij religieuze groepen een sfeer zal scheppen, welke den geestelijken mensch weldadig zal aandoen.

Zij, die genoeg hebben van woorden en nog eens woorden, die verlangen naar daden en deze zelf ook willen verrichten, helpen ons. De Tempel zal er komen, daarvan zijn de stichters zeker overtuigd; aan U is het de tijd der totstandkoming te bekorten. Giften daarvoor worden gaarne in ontvangst genomen ten kantore der maatschappij, evenals inschrijving in de obligatie-leening, welke uitgegeven wordt in stukken van *f* 100.—, *f* 500.— en *f* 1000.—. Prospectus wordt op aanvraag toegezonden. Het adres der maatschappij is: Valeriusplein 20 te Amsterdam.

GOD IN ONS

door W. A. L. ROS-VRIJMAN.

„Langs welken weg de mensch Mij ook nadert zoo neem Ik hem aan, want het pad dat de menschen van alle zijden betreden is het Mijne”.

Bhag.-Git. IV. 10.

DIEP in het hart van elk menscheijk wezen ligt verborgen het verlangen naar God. Dit verlangen vindt zijn oorzaak in het streven van het deel, zich bewust één te weten met het geheel waaruit het voortkwam. Het zoeken nu naar deze bewuste vereeniging vindt zijn uitdrukking in Religie en wij zouden de verschillende Godsdiensten van de wereld God's antwoord op dit streven kunnen noemen. Een antwoord dat tot de menschheid komt door het leven en het woord van hen, in wier hart het Goddelijk Leven reeds tot meerdere bewustheid kwam dan bij de groote massa het geval is.

De taak van den Godsdienst is dus om het verband tusschen den aardschen en den Goddelijken mensch bewust te maken, een proces dat tevens voert tot de beleving van de eenheid tusschen dien Goddelijken mensch en „Zijnen Hemelschen Vader”. Deze lijn van denken brengt ons tenslotte onafwijsbaar tot de innerlijke, geestelijke, geestelijke eenheid van alle menschen onderling: de broederschap der menschheid, wortelend in het eene, alom tegenwoordige leven van God.

Deze opgang van het geestesleven tot bewustheid en van bewustheid tot *zelf*bewustheid, om dit tenslotte uit te breiden tot *al*-bewustheid, voert den mensch langs het pad der innerlijke verdieping naar het hart der dingen. Deze weg en de wijze waarop hij wordt betreden is voor elk menschenkind anders; het doel is voor allen hetzelfde: de bewuste vereeniging met God.

Een eerste voorwaarde voor de verwezenlijking van dit doel is echter onvoorwaardelijke vrijheid van denken en onderzoek in geestelijke zaken. Waarom is deze vrijheid zoo noodzakelijk? Omdat het wezen van den geest vrijheid is, zooals het wezen der materie gebondenheid is. Wanneer wij het pad willen betreden dat naar ons innerlijk heiligdom voert, dan moeten wij dit doen naar de wijze van den geest d.i. in vrijheid en niet in gebondenheid. Deze vrijheid heeft niets gemeen met hetgeen „men” dikwijls denkt dat zij is, n.l. bandeloosheid of tuchteloosheid ten opzichte van het stoffelijk en zedelijk leven van den mensch. Ook de vrijheid van denken beteekent geen gebrek aan tucht voor het denkvermogen in verband met logica en waarheid. Integendeel,

ware innerlijke vrijheid kan niet worden bereikt, tenzij de mensch zich *vrijwillig* onderwerpt aan strenge gebondenheid van lichaam, zeden en denkvermogen ten opzichte van zijn hooger, innerlijk leven. Doch evenals de Geest (God) zich vrijwillig openbaart in en uitdrukt door talloze *verschillende* vormen, zoo moet de in het vleesch gehulde goddelijke vonk — de menscheijke ziel — in vrijheid haar *eigen* pad betreden bij haar opgang naar Zijn Eeuwig Licht.

Daarom ook is vrijheid van onderzoek een noodzakelijke voorwaarde voor een gezond religieus leven en kunnen wij zonder gevaar van overdrijving zeggen, dat elke beperking hiervan in een of andere religieuze gemeenschap ten opzichte van hare leden door bindend voorschrift en zedelijken dwang, de „geestelijkheid” van die gemeenschap of godsdienst in ernstig gevaar brengt.

Dit begrip van vrijheid en dit inzicht in de ware, innerlijke broederschap der menschen brengt een atmosfeer van begriipende verdraagzaamheid in elken kring van „zoekers naar God” (dit zijn religieusen), die er in waarheid naar trachten te leven. Een vijftigtal jaren geleden werd deze verdraagzaamheid slechts betracht in betrekkelijk kleine of gesloten kringen. Onder hen waren de Vrijmetselaren en Theosofen, die beiden het ideaal van „de Broederschap der Menschheid” in hun vaandel voerden en die in hunne geschriften, ritualen en symbolen de geestelijke gronden voor dit ideaal verklaarden. Nu, na bijna een halve eeuw, is de toestand wat het meer openbare nastreven en uitleven van dit ideaal in de godsdienstige wereld betreft, zeer veel veranderd. Er is overal een krachtig streven waar te nemen om de verschillen in hun ware licht te beschouwen n.l. als verscheidenheid van vormen en wegen, terwijl men ernstig tracht de groote, innerlijke waarden, als bindende kracht tusschen de verschillende groepen en gemeenschappen, meer naar voren te brengen. Een tijdschrift als „de Tempel” bijv. is een gevolg van deze pogingen en een verblijdend teeken van innerlijken groei in de wereld van het religieuze denken hier te lande. Een tijdelijke verscherping der dogmatische en formalistische grenzen der meer reactionnaire groepen en gemeenschappen, is slechts als natuurlijken weerslag der vrijzinnige pogingen te beschouwen en heeft — al kan het ook oogenblikkelijk nadeelige en verdrietige gevolgen veroorzaken — geen blijvende beteekenis.

Niemand kan het rad van den tijd terugwentelen of tegenhouden en aan de vrijzinnige gedachte, die zoekt en streeft naar een vrijwillig verband tot samenwerken en begripen van verschillende religieuze groepen en gemeenschappen, behoort de toekomst van het godsdienstig leven.

Naarmate het zaad dieper in de aarde is gelegd, groeit de plant langzamer en is de te overwinnen weerstand grooter, maar grooter is dan ook de krachtsontwikkeling en de vruchtbaarheid der volle wasdom.

Diep verborgen in den mensch sluimert het besef van zijn innerlijke, geestelijke vrijheid en het is slechts naar de mate dat hij zich vrij gemaakt heeft van de banden der lagere dingen in de wereld, dat hij in staat zal zijn het kostbare geestelijke zaad tot groei en bloei te brengen. Daarom is er niets verontrustends in het feit, dat de groei van onze beweging langzaam is en vaak tegenwerking of onverschilligheid ondervindt. Wanneer eenmaal in het menschelijk hart de ware vrijzinnigheid opbloeit, gesproten uit het besef van ons aller innerlijke eenheid en de vrijheid van den

Goddelijken Geest, dan is deze niet meer te vernietigen. Zij wordt dan de vaste, onwrikbare rots waarop de mensch het huis van zijn geestelijk streven, van zijn religieuze beleving bouwt. Wat dan ook zijn uiterlijk lot moge zijn, hoe scherp hij zal worden aangevallen of vervolgd, hoeveel hij ook, onder den aandrang van zijn naar waarheid zoekend verstand, als waardeloos terzijde moet stellen aan dingen eerst door hem geliefd en geloofd, ééne, onvergankelijke waarheid wordt hem steeds helderder en klaarder: „God bestaat en woont in het hart van alle wezens”, welke uiterlijke verschillen ons ook schijnbaar van elkaar verwijderen, hier in dit eeuwig centrum vinden wij allen ons geestelijk vaderhuis.”

De gunstige gevolgen van een dergelijk wederzijds begripen en waardeeren tusschen andersdenkende religieuze groepen en gemeenschappen voor het maatschappelijk-gezins- en individueel leven, zijn van verstrekkende beteekenis voor de samenleving en een nadere beschouwing volkomen waard.

HET GEESTEN-GELOOF DER PRIMITIEVE VOLKEN

door FELIX ORTT.

I.

DIT onderwerp bevat stof genoeg voor een lijvig boekdeel; het is dus niet mogelijk het ook maar eenigszins afdoende in een tijdschrift-artikel te behandelen.

Echter springen bij de studie van dit onderwerp enkele algemeene wetten of beginselen in 't oog, die zeer zeker waard zijn meer gekend te worden, omdat ze zoo vruchtbaar zijn en dienstig tot verdieping van inzicht in verwante vraagstukken ook van dezen tijd.

Er is op sociologisch en ethnologisch gebied enorm veel gewerkt en onderzocht aangaande de leef- en denkwijze, de gewoonte en de taal der minst-beschaafde volksstammen. Uit de massa's grootere en kleinere werken en studies neem ik voor dit artikel alleen als gids een der nieuwste en hoogst-geschatte, n.l. „*Les fonctions mentales dans les sociétés inférieures*” par L. Lévy-Bruhl, Professeur à la Sorbonne. 2e ed. 1918, dat trouwens zelf ook weer veel meer gegevens over dit onderwerp bevat dan hier te verwerken zijn. Maar de gegeven voorbeelden zijn in dit werk te vinden, en de beschouwingen die er aan worden vastgeknoopt, zijn op dit werk gegrond.

Er blijkt dan uit, dat al die primitieve volken, waar ze ook in de wereld wonen: in Noord-Amerika of in Afrika, in Zuid-Amerika of in Austra-

lië, in de Poolstreken of in Mexico; hoe verschillend hun taal en hun levensomstandigheden, hun zeden en hun opvattingen ook zijn mogen, toch een algemeene geestesgesteldheid gemeen hebben. Het is die welke Lévy-Bruhl noemt: de prélogische mentaliteit. Hun leven wordt beheerscht door gemeenschappelijke gevoelens, en niet door persoonlijk inzicht op ervaring en logisch nadenken gegrond, zooals in onze cultuurmaatschappij, althans onder de meer ontwikkelden, regel is.

Waar die gemeenschappelijke gevoelens vandaan komen? Daaromtrent kan men slechts vermoedens uitspreken, daar alle wetenschappelijke gegevens ontbreken. Maar dat die gevoelens zoozeer overeenstemmen in de meest-verschillende oorden der wereld, geeft te denken. Verschillen zijn er natuurlijk in overvloed; dit is echter niet te verwonderen waar de landstreek, het klimaat, de levensvoorwaarden en zoo tal van uiterlijke factoren de volksgroepen verschillend beïnvloeden en op den duur ontwijfelbaar hun machtigen invloed moeten doen gelden.

Die gemeenschappelijke gevoelens en opvattingen karakteriseeren wat men kan noemen „de volksziel”. De volksziel uit zich in gebruiken en zeden, in trouw- en begrafenisplechtigheden, in riten, liederen en dansen; het meest karakteristiek wel in de taal. Wanneer men de volksziel en

haar uitingen bestudeert, vindt men daarin alle kenmerken weer, die Thomson Jay Hudson in zijn standaardwerk: *De wet der psychische verschijnselen*, toekent aan het subjectieve-ik. Een sterk verbeeldingsvermogen, een absolute vatbaarheid voor suggestie, een fabelachtig geheugen bezit van sommige voor den cultuurmensch verloren gegane vermogen (b.v. richtingsinstinct); daartegenover geheel gemis aan kritischen zin steunend op objectieve ervaringen.

De volken die op den laagsten trap van beschaving staan, vertoonen het sterkst de kenmerken van deze pré-logische geestesgesteldheid. Zij voelen zich in een wereld van geestelijke kracht — hoewel het „begrip” van geestelijke kracht evenals trouwens alle abstracte begrippen ten eenenmale ontbreken. Met alle levende wezens en levenlooze dingen, zelfs met den wind en de windstreken, voelen zij een mystiek verband, dat in hun „totems” tot uiting komt. De wilde voelt zich niet alleen verwant aan, maar één met het dier b.v., of met de plant, tot wier totem zijn groep behoort. En juist door het gevoel van saamhoorigheid met het onzichtbare en onwaarneembare, dat sinds talloze generaties in de groepsziel is ingeworteld, is de wilde onverschillig voor het stoffelijk-waarneembare, voor wat wij „ervaring” noemen, en voor onze geabstraheerde ervaring, die wij „natuurwetten” noemen.

Eerst langzamerhand, wanneer de groepen stijgen in de baan der evolutie, wanneer het gevoel van deelgenootschap aan de geestelijke krachtwereld verzwakt, en dit gevoel dan weer versterkt wordt door bepaalde, bewust verrichte rituele handelingen; wanneer die gevoelens en intuïties verminderen en tegelijk — in wisselwerking — de verstandelijke vermogens der menschen toenemen, dan ontstaan overgangen; dan ontwikkelt zich een priesterschap, een middelaarschap met het Onzienlijke; dan ontstaat waardeering voor heilige personen en voorwerpen, en een andere waardeering, daarnaast, van de profane menschen en dingen. Deze laatste waardeering krijgt een objectief karakter, hangt af van de ervaring, van het waarneembare nut voor het groepsbestaan en voor het individu. Zoo komt tegenover de groepsziel de individuele ziel van den mensch als zelfstandige eenheid meer op den voorgrond: de verstandsziel, of het „objectieve-ik” van Hud-

son, welks orgaan de hersenen zijn; die in allerlei vermogens de mindere is van het subjectieve-ik, maar in één opzicht daarboven uitgaat, n.l. in het vermogen van het benaderen der waarheid langs den weg der inductie, door begripsvorming, en daarmee in staat is tot objectieve kritiek van onze gevoelens en onze instinctieve of intuïtieve meeningen.

Dan gaat het objectieve-ik de subjectief-intuïtieve opvattingen, die in de ervaringswetenschap geen grond hebben, of geen voldoende grond, aanduiden als „bijgeloovig”. Terwijl het intuïtieve gevoelselement in ons, dat aan die van overoude tijden ingewortelde waarheden hecht, de nuchtere kritiek van het objectieve verstand gering-schat als plat, banaal en benepen rationalisme.

Dit rationalisme of materialisme vierde een halve eeuw geleden hoogtij. Thans is de cultuurwereld echter duidelijk over dit eenzijdige culminatiepunt heen en komt zij tot meerdere erkenning van de beteekenis van de intuïtie. Zij beseft dat lang niet alles waardeloos is, wat nog niet door objectief-wetenschappelijke bewijzen gestaafd kan worden.

En zoo komen we terug tot de primitieve intuïties der volksziel, en vragen ons af of daar toch niet een hogere waarheid achter schuilt? Of het merkwaardige feit, dat die intuïties door hun wezensgelijkheid schijnen te wijzen op een diepere oerbron, geen grond geven moge tot de aanname dat in die oerbron een onmiddellijk schouwen der Waarheid was.

Mogelijk een zeer onvolkomen, vaag of gebrekkig schouwen, ongecontroleerd door het hogere denken der Rede, en dat daarom geleid heeft tot de zotste en meest barokke verbeeldingen bij de onderscheidene wilde volken — maar nochtans een schouwen, waarbij geopenbaard wordt wat voor het nuchtere objectieve verstand van den studiemensch verborgen blijft. En wanneer wij nu, met onbevangen oog en breeder blik, die overoude openbaringen en intuïties overzien, en ze in redelijken zin uitdenken en toetsen aan onze geestelijke ervaringen — is het dan niet mogelijk dat ze ons verder brengen als vruchtbare uitgangen voor dieper inzicht?

In dit licht wensch ik dan eenige opvattingen weer te geven van enkele primitieve volken over de geestenwereld.

ESOTERISCH KATHOLICISME

door Dr. M. H. J. SCHOENMAEKERS.

I.

ORIENTEERING.

CULTUREELE AANSLUITING BIJ DE ROOMSCH-KATHOLIEKE BLOEIPERIODE.

HET laatste cultuurtijdperk voor ons Westen is dat der „Middeleeuwen" geweest, de bloeiperiode van het Rooms-Katholicisme.

Onder „cultuurtijdperk" versta ik een periode, waarin de menselijke samenleving inderdaad „samenleving" heeten mag. Waarin niet de individuen naast elkaar staan, saamgehouden alléén door uitwendige belangengemeenschap, maar waarin vanzelf, door de „atmosfeer" van den tijd, de levens der individuen in elkaar grijpen. Vanzelf, van-binnen-uit, vrij, en dus ook met behoud van persoonlijke zelfstandigheid.

Natuurlijk is ieder individu een „unicum", óók in een cultuurtijdperk. Maar die uniciteit houdt heelemaal niet in, dat het individu zijn leven moet afsluiten van het leven van andere individuen. De mensch kan toch, volkomen bewust van zijn afzonderlijkheid, maatschappelijk levenscontact hebben met medemenschen. Levenscontact! Daar is nog een heel andere éénheid van individuen mogelijk dan het „samen optrekken" dat we thans zien in politieke en economische organisaties, die eigenlijk „mechanisaties" moesten heeten. Die heel andere eenheid, de levende, wordt verwerkelijkt in een cultuurtijdperk. Want dan worden de menschen vanzelf „geuniversaliseerd", buiten alle belang om, door universeele gedachten en universeele veruiterlijkingen daarvan. Die gedachten zijn universeel, omdat ze algemeen geldend zijn, en in eenheid van algemeen-menschelijke geesteshouding leven, het menselijk bewustzijn verdiepen tot universele wereldziening, „religieuze" wereldziening.

Zóó een tijdperk was de periode der Middeleeuwen. Als toen de menschen universele gedachten verbonden met woorden als God, ziel, onsterfelijkheid, voelden ze wat ze bedoelden: als zij die woorden uitspraken „rezoneerde" iets in hun intiemste leven, en dat veruiterlijkten zij ook in het rituele gebaar, de levende stijl van hun levenden godsdienst. De vraag, of hun universele gedachten wijsgeërig-juist waren, heeft hier niet mee te maken. Genoeg: die gedachten leefden, vanzelf, van hart tot hart en van geest tot geest.

Het zou dwaas zijn, de cultuur der Middeleeuwen, de Rooms-Katholieke, ongewijzigd terug te wenschen in onzen tijd. Maar even dwaas zou het zijn, een nieuwe cultuur nu te verwachten, die niet zou aansluiten bij haar voorgangster. Die aansluiting is een onafwijsbare eisch van historische continualiteit. Geen enkele cultuur staat geheel op zichzelf. Iedere stervende cultuur zegt nog gedachten, religieuze gedachten aan de komende eeuwen. Iedere stervende cultuur laat haar „traditie" na als een heilig testament; en 't is de taak van het nageslacht dat testament te lezen en te doen, om een nieuwe cultuur mogelijk te maken.

Ik geef gaarne toe, dat een religieuze traditie van dogma en ritus als zoodanig niet leeft. Maar géén testament leeft als zoodanig. Het moet bezielde worden door wie het leest. Concreter: bij de traditie zweven levende gedachten, die zich voorloopig niet maatschappelijk doen gelden, maar een nieuwe tijdatmosfeer verbeiden om zich dan te stellen tot een stijl van nieuwe cultuur. Maar weinige luisteraars hooren haar tóch aan de traditie en door de traditie heen, omdat zij luistercherper dan anderen hun aandacht spannen kunnen.

Nog eens: een religieuze traditie leeft als zoodanig niet. Maar toch is ze verre van waardeloos. Zij is de schakeling tusschen de gestorven cultuur en de komende. Opdat het niet gansch en al donker zij in een cultuurloozen tijd als b.v. de onze zeker is. En de eenzame die de gedachten „achter" de traditie nog kan beluisteren, offert zich aan die gedachten, om haar de menselijkheid te geven, die zij eens zullen uitstorten in een nieuwe samenleving.

We zouden de traditie kunnen vergelijken met het „bovenbewuste" van een menselijk individu, en de gedachte daarachter met het „onderbewuste". Het onderbewuste is vol van „verdrongen" leven, en het wacht, totdat vleesch en bloed en zenuwen geschikt zijn om het lang verdrongene weer te laten uitslaan in klank en gebaar. Maar een ervaren menschenkenner merkt dat onderbewuste tóch aan kleine beweginkjes, een trekje van den mond, een trilling van de oogleden, een nauw hoorbare intonatie van een woord....

Zoo heeft de religieuze traditie twee bedoelingen:

1e. Zij is de verbindingslijn van elkaar opvolgende cultuurtijdperken, zij is waarborg van historische continualiteit.

2e. Zij waarborgt meteen, dat een nieuw cultuurtijdperk tóch geen „voortzetting” is van het voorafgaande zonder meer, maar een „herleving” in strikten zin d. i. een dieper en krachtiger inleven, en een breeder en scherper geteekend uitleven.

Zonder de tweede bedoeling zou de traditie in dogma en ritus moeten doodloopen in onbezielde gelooven-uit-sleur en een dor doen-uit-gewoonte. Maar doordat de oorspronkelijke levensgedachte in de traditie zich voor de „velen” verschuilt en alleen aan de weinigen zich toont, heeft de levensgedachte tijd nieuwe kracht te verzamelen, zich te laden met nieuwe levensspaning, om eindelijk opnieuw te verschijnen in een waarlijk wedergeboren vorm. Zoo is juist het min of meer „automatische” der traditie een waarborg voor toekomstige herrijzenis.

Dat „automatische” vindt een gereedelijke, algemeene verklaring in de overbekende „traagheid”, die het leven, na een betrekkelijk korten tijd van frisch initiatief, doet dóórloopen in egale beweging. Wij, moderne mensen, hebben toch te veel vliegwielen gezien om ons daarover te verbazen.¹⁾

Maar voor iedere afzonderlijke traditie zijn ook afzonderlijke oorzaken aan te wijzen, die de automatiek der traditie in de hand werken. Wat de Roomsche-Katholieke traditie aangaat, zie ik vooral twee oorzaken, die haar automatisme hebben bevorderd: de vooroordeelen van eenzijdige protestantsche critiek, en de antireligieuze strekking der empirische wetenschap.

We weten nu wel, dat het Protestantisme al te veel „protesteerde”. Wat heeft het ooit aan eigen positiviteit gehad? Zijn positieve inhoud was tóch altijd een overblijfsel van Roomsche-Katholieke levens- en wereldbeschouwing. We weten nu óók, dat empirische wetenschap, die op eigen terrein blijft, niets zegt, nóch voor nóch tegen, aangaande het religieuze bewustzijn. Wel kan het religieuze bewustzijn gemethodiseerd worden, maar

dan op eigen wijze: door wijsgeerige bezinning van mystisch beleven. Empirische methoden echter blijven ver van alle religie, omdat ze ver blijven van alle levende leven. Leven is geen „feitelijkheid”, te ordenen door een „wet”; maar een vorm, te beelden door een innerlijk, nooit empirisch te analyseeren levensbeginsel.

Dat weten wij nu wel zeker. En omdat we dat nu weten, zijn de bijzondere oorzaken die de automatiek der Roomsche-Katholieke traditie bevorderen, vrijwel geneutraliseerd. Alleen de algemeene traagheid automatizeert haar nog. En daarom behoeven de eenzamen, die de levensgedachte achter haar beluisteren, niet meer zóó eenzaam te zijn als vroeger. Wel is er nog een enorme, inerte massa die geen enkele nieuwe gedachteuiting begrijpt. Maar er zijn toch ook al over de geheele wereld kringen van luisterenden, die door den eenzamen heen beseffen gaan, dat de Roomsche-Katholieke traditie nog iets heel anders is dan een slim uitvindsel van heerschende priesters en een dom gelooven-uit-sleur. Het begint te dagen in die traditie. Haar automatisme begint te wijken voor een nieuw herrijzend leven.

En daarom durf ik schrijven over Esoterisch Katholicisme.

Hooger Leven.

„Maar kan een mensch, wie en waar en wanneer en hoe ook, 'er daadwerkelijk wel iets toe bijdragen om hooger Leven te verwezenlijken op deze aarde, laat hij 't doen! Om 'al wat hem lief is, laat hij 't doen. Want schooner loon is er niet te verdienen. Het is de veredeling der natuurlijkheid, 't langzaam, moeizaam opwerken van 't lagere naar 't hoogere. Het is de voorbereiding van een Meifeest, waarin de Geest zal kunnen juichen, zooals op een mooien Mei-dag thans een voldaan menschenkind juicht. Het is een Vrijmetselaars-werkdag volbrengen met des dichters „Meiverbeelding” voor oogen.”

(uit het Maç. Tijdschr. 1 Mei 1920.
A. E. F. Junod.)

¹⁾ „Traagheid” of „inertie” is, in wetenschappelijken zin, niet „luiheid”, maar de kracht waardoor een natuurgegeven de eenmaal aangenomen beweging (resp. rust) ononderbroken volhoudt.

MODERN RELIGIEUZE STROOMINGEN.

door H. G. CANNEGIETER.

ALS vertegenwoordigster van wat men „modern-religieuze stroomingen” pleegt te noemen komt ten onzent misschien allereerst in aanmerking de vereeniging De Nieuwe Gedachte.

Volgens haar statuten is deze vereeniging opgericht „om allen in den lande te vereenigen, die meenen, dat de historische godsdiensten en de daaruit voortgekomen stelsels van moraal niet langer als grondslag van ons geestelijk leven en ons handelen kunnen gelden;

dat echter een wereld- en levensbeschouwing, aan het essentieele en blijvend-menschelijke in deze godsdiensten aansluitende, onontbeerlijk is zoowel ter verdieping van ons persoonlijk leven als om aan dat der komende gemeenschap eenheid te geven en stijl.

Zij wil de bewustwording van deze wereld- en levensbeschouwing en de nieuwe waarden en idealen, die deze op het gebied van religie, zedelijkheid en kunst scheppende is, bevorderen en aldus een nieuw idealisme kweken, dat het leven aanvaardend op de werkelijkheid is gegrond.”

In haar circulaire tot de bezoekers der Zondagsbijeenkomsten vult zij dit getuigenis aan met te zeggen, dat het er haar in de eerste plaats om is te doen „tot *levensbegrip* te brengen, tot een *religieus besef*, dat boven de godsdienstige verdeeldheid uitgaat, dat op het wetenschappelijk en wijsgeerig inzicht van onzen tijd gegrond, opnieuw de groote eenheid van alle schepselen bewust maakt, opnieuw geloof geeft in de toekomst van menscheid en mensch. Op deze wijze wenscht zij een geestelijke macht te worden, werkende aan een nieuwe, de komende cultuur.”

De Nieuwe Gedachte is dus een uiting van hetgeen men met een Duitschen term „Diesseitsreligion” heeft genoemd. Religie, die niet het leven „aan gene zijde” allereerst onder de aandacht brengt uit kracht van de overtuiging, dat „wat men hoor of zie op aard

„is ons kostlijk hart niet waard”,

maar die in verband met de eeuwige betekenissen van den kosmos, van het universum, ook het tijdelijk leven op aarde van volstrekt belang en van wezenlijke waarde acht.

De „Diesseitsreligion” moest wel veel weerklank vinden in den eendeels zoo realistisch en tevens zoo idealistisch gestemde Germaanschen geest. Haar voornaamste vertegenwoordigers vinden wij in Duitschland en Scandinavië. In een geschrift van den Baselschen hoogleeraar Johan-

nes Wendland ¹⁾ noemt deze de namen van Julius en Heinrich Hart, Wilhelm Bölsche, Bruno Wille, Gertrud Prellwitz, Ellen Key, Albert Kalthoff en Carl Jatho.

Deze „Diesseitsreligion” heeft, naar de genoemde schrijver opmerkt, haar geschiedkundigen oorsprong in de middeleeuwsche mystiek van Giordano Bruno, in de wijsbegeerte van Spinoza en Hegel, in de levensopvatting van Goethe. Ook bij Hölderlin, Schleiermacher en Nietzsche vindt hij de wortels van dezen nieuwen geestesgroei.

Reeds de renaissance, die een herleving bracht van het klassieke levensbesef der Grieken, ervoer de heerlijkheid van de wereld en van het aardse leven; genoot al het grootsche wat dit in kunst, wetenschappelijke arbeid en edel genot ons biedt. Reeds toen herhaalde zich het geloof, dat de mensch in harmonie met den Kosmos tot ware en echte menscheit komt, tot volle ontplooiing van geheel zijn aanleg en daarmee tot rijk en innig geluk.

Het is het voorrecht van dezen overigens zoo pessimistischen tijd, dat juist nu opnieuw het optimisme van de Diesseitsreligion zich herhaalt. Temidden van algemeen scepticisme drijft zij naar idealisme; de algeheele verscheuring maakt zij dragelijk met haar kosmisch eenheidsbesef.

Merkwaardig is een vergelijking tusschen hetgeen blijkens boven aangehaalde beginselverklaring in de kringen van de Nieuwe Gedachte leeft en hetgeen tezelfder tijd hier te lande in evenwijdige geestesstroomingen zich heeft baan- gebroken.

Ik zou kunnen wijzen op het levensbesef, dat in zulk een schoone uiting zich openbaart in de dichtbundels van Henriette Roland Holst; ik zou naast haar andere dichters kunnen noemen, en ook schrijvers van essays als de te vroeg gestorven Zutfensche Van den Bergh van Eysinga en Just Havelaar. In den Hollandschen roman schijnt dit nieuwe levensbesef zich nog niet te hebben belichaamd; een Nederlandsche Jean Christophe ontbreekt voorshands nog.

Maar laat ik voorloopig op het terrein van den godsdienst blijven. Zeer zeker is er ook in de kerkelijke belichaming van den godsdienst gisting te bespeuren. Ofschoon de namen en formules zich veelal bestendigen, verleide ons deze schijnbare onbeweegelijkheid niet tot de veronderstel-

¹⁾ Die neue Diesseitsreligion, Tübingen J. C. B. Mohr, 1914.

ling, als zou „de Kerk” van thans nog dezelfde zijn als „de Kerk” van vóór twintig jaar. De Roomsche van nu is een andere dan de Roomsche van vroeger; en „orthodox” en „modern” hebben een geheel anderen inhoud dan tien jaren geleden. Aan de wet der ontwikkeling ontkomt niemand.

Ofschoon het derhalve gevaarlijk, wijl onwetenschappelijk is de tegenstellingen te kras te poneeren, dient erkend, dat de consequente aan-

vaarding van het modern-religieuze levensbesef in de kerkgenootschappen nog slechts zeer sporadisch te vinden is. Dat inmiddels aan uit de kerk ontsproten en met de kerk verband houdende kringen een beweging gaande is, die vrijwel in dezelfde richting loopt als de Nieuwe Gedachte, bewijst het bestaan der z.g. „gedifferentieerden” onder de Woodbrookers en in den Vrijzinnig Christelijken Studenten Bond.

DE „BUITENKERKELIJKE” VRIJ-RELIGIEUZEN.

door O. TOP Jzn.

I.

OP de onlangs te Hoorn gehouden classicale vergadering is gesproken over de z.g. buiten-kerkelijke stroomingen en de inl. zeide daarvan o.a.: „Verder van de kerk komen we in andere, in de „religieus humanitaire” stroomingen. Hier vinden we de vele „ismen”. Spr. laat verschillende van deze stroomingen kort de revue passeeren. Zij zijn niet gering, noch zonder invloed. Kerkelijke leiders zullen zich niet alleen in de stad van deze stroomingen rekenschap moeten geven. Overal heeft men wel een of meer vertegenwoordigers van een van deze stroomen of stroompjes. Vanwaar die menigte juist in dezen tijd? Dit ligt in de geestesgesteldheid der moderne beschaving. Alles onderzoeken! Vandaar dat vooral jonge menschen zich graag in dezen wervelstroom werpen. De gevaren ziet spr. in verwarring en oppervlakkigheid. Het is al schrijnende onzekerheid. „Ik ben een zinkend wrak van zonden zwaar”. Zoo zijn er vele ankerloozen in onzen tijd.” En de vraag werd door inl. gesteld: „Heeft de kerk tegenover de buitenkerkelijke stroomingen geen taak meer?”

Nu werd er in het debat terecht op gewezen dat er in deze materie groot onderscheid bestaat. Het gaat niet aan de vele in den dienst der vrij-religieuze idee vergrijsde serieuze vrouwen en mannen — al staan zij buiten „kerkelijk” verband — aldus eenigszins te disqualificeeren. En wanneer dit buitenkerkelijke religieuze leven „kracht van stabiliteit” noodig heeft, is het de vraag of die kracht in dit geval van „de kerk” zal kunnen komen.

Het is alsof vele „kerkelijken” met het verschijnsel der herleving en opbloei van het vrij-religieuze bewustzijn buiten de kerk — hoe verblijdend men dit op zichzelf acht — toch eigenlijk niet goed raad weten, als het erop aankomt een grondslag voor samenwerking of toenadering,

beter nog, voor gezamenlijk beleven en verdiepen van datgene wat allen vereent, te vinden.

Vroeger hoorde men zoo weinig van buitenkerkelijke vroomheid. Maar al te lichtvaardig werden tal van menschen die, al stonden zij buiten de „kerk”, toch behoefte gevoelden over de groote levensproblemen na te denken en zich te uiten, geïdentificeerd met den wel zéér vrijzinnigen, „den Bijbel zijner moeder” bespottenden Jan Rap. Men kon zeggen „zoo zijn er”. Maar gelukkig waren er velen, ook onder de gesmade „Dageraads-mannen,” in wie het religieuze bewustzijn leefde, hier vaag, daar helder uitgesproken. En in tal van niet-kerkelijke bonden en orden, waarvan enkele reeds zeer oud zijn, werd dit religieuze bewustzijn gecultiveerd als een bloem van schier bovenaardsche schoonheid. Zelfs bestaan er niet-kerkelijke eerediensten, eeuwen-oud, diep-religieus van inhoud. En het zou getuigen van van groote, alleen op het uiterlijke lettende oppervlakkigheid, indien men zou willen trachten die buiten-kerkelijke vroomheid te persen of saam te vatten in den *vorm* van een der bestaande kerkgenootschappen.

Men begripe mij wel. Ook ik verheug mij in de bij vele vrijzinnig-kerkelijken ontstane stemming van milde toenaderingsgezindheid. Ook ik juich iedere poging om de innerlijke eenheid te beleven en om gezamenlijk over hoogere dan de alledaagsche stoffelijke dingen te spreken, zeer toe. Het is gelukkig dat men heeft leeren inzien, dat ook vele zich noemende materialisten, idealisten kunnen zijn, die zich afhankelijk gevoelen van en verbonden weten aan eene niet nader te omschrijven Hoogere Macht, — dat vele buitenkerkelijken uitgaan van een vast vertrouwen in de werkelijkheid eener geestelijke en zedelijke, den mensch en de menschheid voortstuwende wereldorde. Men heeft leeren inzien dat daar niet zijn de „homines quod deus venter est.”

De wil is er bij velen, doch de weg is nog niet gevonden.

Er zijn gelukkig tal van verschijnselen, die wijzen op een streven elkaar beter te leeren kennen en waardeeren. Op congressen en plaatselijke vergaderingen is door woordvoerders van kerkelijke en buitenkerkelijke zijde op verheffende en bezielende wijze gesproken over de verschillende inzichten. Er was groot enthousiasme, vooral bij de jongeren; de meeningen en inzichten werden helder en duidelijk uiteengezet en van „verwarring of oppervlakkigheid” was geen sprake. In plaats van het beeld van „een zinkend wrak van zonden zwaar” past hier het beeld, dat tal van werkers aan den bouw van een geestelijken Tempel biedt, ieder van hen arbeidend naar de mate zijner gaven en bekwaamheden, met de hem eigene gereedschappen, en allen zich richtend naar het grondplan van een grooten en genialen Bouwmeester.

En telkens kon in het slotwoord door den leider der vergaderingen geconstateerd worden hoe zich opnieuw de hoogere eenheid in de verscheidenheid had gemanifesteerd.

Een woord van hartelijke waardeering moge hier plaats vinden voor de onovertroffen wijze waarop onlangs door eene vrouw — Mej. L. C. A. van Eeghen — over dit hoogere eenheidsbesef, „Eenheid van geest”, is gesproken op 18 Maart l.l. in eene samenkomst van de z.g. Hervormde Stadszending te Amsterdam. De talrijk aanwezige vrij-religieuze buiten-kerkelijken hoorden hier uitgesproken, wat hen allen diep-innerlijk beweegt en vereent, ook met de Hervormden, voor zoover dezen zich bewust zijn van de hoogere eenheid, die niet in de uiterlijke vormen doch in het gemoed, in de zielen zetelt. Dit moge(n) hij of zij bedenken die het eerste bericht van die Hervormde Stadszending in het Handelsblad plaatste(n) met het zonderlinge slot: „Men hoopt in de eerste plaats die menschen te bereiken, die van godsdienst en kerk zijn vreemd en zal trachten propaganda voor deze

samenkomsten te maken onder de bezoekers van het Concertgebouw, de openbare vermakelikheden, de volksuniversiteit, de Vrije Gemeente, de groote café's enz.”

Wat is er toch nog hopeloos veel misverstand in de wereld!

Men vatte het streven naar geestelijk contact met andersdenkenden, toch niet op als eene zich uitende sluimerende behoefte aan kerstening!

Althans niet met betrekking tot de bewust vrij-religieuze buiten de kerken.

Bedoelt men daar of elders — in welk kerkgenootschap ook, want de waarlijk religieuze mensch is niet exclusief — innig contact, innige toenadering tot vrij-religieuze? Dan moge men bedenken, wanneer over die buitenkerkelijke „religieuze stroomingen of -ismen” gesproken of geschreven wordt, dat daarin thans vele diep religieus bewusten hun „Tehuis” gevonden hebben, velen die zich met hen „een van geest” gevoelen, één met den geest van het Evangelie, dat in de kerken als grondslag der prediking genomen wordt en welk Evangelie voor de ware vrij-religieuze — al staan zij buiten kerkelijk verband — een met piëteit en liefde gelezen hoofdstuk uit den Bijbel der Menschheid vormt.

Als dit niet bedacht wordt kunnen zelfs die vrij-religieuze licht pijnlijk getroffen worden in hunne heilige overtuiging en dat kan toch niet de bedoeling zijn van edelen van geest, tot welk kerkgenootschap zij mogen behooren. Daarom zij het mij vergund tot hen te zeggen: „Wat U vaag en zwevend, droomerig, mystiekerig, on- of halfbewust, kracht- en futloos voorkomt, maakt voor velen van hen grondslag en inhoud van een krachtig en gezond geestelijk leven uit, al blijkt dit niet zoo naar buiten.

En zijn vele soorten olie, doch hoofdzaak is dat Het Licht helder brandend blijve.

Moge menig artikel van kerkelijken en buitenkerkelijken in dit nieuwe tijdschrift nu en in de toekomst van dit Licht getuigen.

TWEEËRLEI GODSDIENSTIGHEID

door Dr. J. P. CANNEGIETER.

WANNEER we eens een onderscheiding mogen maken tusschen godsdienst en godsdienstigheid (of wil men: religie en religieusiteit), dan zou men kunnen spreken van wel *duizenderlei* godsdienst, doch misschien toch eigenlijk maar van *tweeërlei* godsdienstigheid. Want de vormen waarin het godsdienstig besef zich uit, zijn onnoemelijk vele, zoodat er *allerlei* godsdienst is ont-

staan; maar wanneer we den vorm, ook van de godsdiensten, als bijkomstig een oogenblik ter zijde stellen, dan zal er, naar het ons voorkomt, ten slotte slechts één *tweesoortigheid* blijken. En nu in onze dagen de leerstellige verschillen meer naar den achtergrond der belangstelling beginnen te treden, zal ook de hedendaagsche godsdienstigheid zich waarschijnlijk meer op haren *aard*

gaan bezinnen en zal, naar gelang daarvan, een splitsing in tweeën zich kunnen gaan voltrekken. Wij willen een poging aanwenden om de tegenstelling, welke zich hierbij dan zal kunnen laten gelden en den doorslag zal kunnen geven, in het oog te vatten.

En dan meenen we dwars door de verschillende godsdiensten en richtingen heen een godsdienstigheid te kunnen opmerken, welke we *heils*-godsdienstigheid zouden kunnen noemen, en een andere, welke met den naam van *roepings*-godsdienstigheid zou kunnen worden aangeduid. Niet bij alle godsdiensten en richtingen komt deze tegenstelling even sterk uit, en bijna nergens laat de ééne soort van godsdienstigheid zich gelden zonder dat ook de andere er tusschen door sluipt, — maar de vraag of de ééne dan wel de andere soort hier of daar overwegend en kenmerkend is, zal toch van zeer groot belang kunnen worden voor de toekomstige groepeerings in het godsdienstige, ook ten onzent.

In groote lijnen zien we het verschil aldus:

In de „heilsgodsdienstigheid“ gaat het den godsdienstige om „heil“, geluk, voldoening, bevrediging. Hier is men, min of meer uitgesproken of in mindere of meerdere mate, godsdienstig om het heil, dat men daaraan voor zich verbonden acht. In deze sfeer (want het gaat bij wat wij bedoelen tenslotte om verschil van sfeer), in deze sfeer van godsdienstigheid staat bewust of onbewust op den voorgrond wat men er aan heeft of hebben kan. Hier gaat het allereerst om troost en zegen, om verlossing uit nood en redding uit ellende. Hier gaat het tenslotte om zaligheid of verdoemenis, bij leven en bij sterven.

De „roepingsgodsdienstigheid“ is een andere. Deze vraagt niet allereerst hoe God den mensch zal kunnen dienen, doch hoe de mensch zich aan God zal kunnen geven. In deze sfeer gaat het boven alles om de vervulling van de van God vernomen roeping. Op den voorgrond staat de *eisch*, waarmee God komt tot het menschenleven. De mensch voelt zich in zijn godsdienstigheid gedreven tot een taak. Hier gaat het er om, wat God zal „hebben“ aan den mensch. Hier gaat het niet om 's menschen geluk, doch om de verheerlijking Gods.

Indien we nu de eerste sfeer ook zouden kun-

nen noemen de „aesthetische“, in zooverre daar immers allereerst wordt gezocht het den mensch goed-doende of bekorende, — zoo zouden we deze andere als de „ethische“ kunnen karakteriseeren. En indien we, scherper critiseerend, de aesthetische soort van godsdienstigheid tenslotte als eene egocentrische, ja zelfs *egoïstische* zouden kunnen onderkennen, in zooverre daar immers allereerst des menschen eigen goed-gedijng wordt beoogd, — zoo zouden we de ethische godsdienstigheid eerst als de rechte *religieuze* leeren kennen.

Gelukkig mogen we echter bij deze waardeeringsoordeelen dadelijk opmerken, dat in psychologisch opzicht deze scherpe onderscheiding wel bijna nooit zal kunnen worden volgehouden en dat het egoïstische bovendien niet zóó maar als iets slechts of minderwaardigs mag worden aangemerkt. In den godsdienstigen *mensch* (omdat hij mensch is) zullen het aesthetische en het ethische moment zich zeker beide laten gelden.

Maar toch zal het van groot gewicht zijn goed op de verhouding van beide te letten. Want, zoude bij een al te zeer ontbreken van het aesthetische moment onze godsdienstigheid te onnatuurlijk worden en daardoor te hard en te fanatiek, — omgekeerd zou bij een al te zeer verwaarloozen van het ethische onze godsdienstigheid haar religieus karakter verliezen, en daardoor zich zelf zelfs opheffen.

Nu willen we naar aanleiding van de hier aangeduide tegenstelling niet in eene beoordeeling treden van het godsdienstig leven, zooals dit zich in de practijk rondom of onder ons voordoet. Maar wel meenen we goed te doen dit criterium aan het godsdienstig leven van onzen tijd eens voor te houden, opdat het mede moge dienen tot zuivering der verhoudingen.

Laat de godsdienstige vraag van onzen tijd ook eens van dit gezichtspunt uit worden benaderd en gezien. Wellicht dat het zóó stellen van de controverse eenige verandering zou kunnen tengevolge hebben van groepeerings en in de kerk den strijd der richtingen wat meer principieel zou kunnen maken.

En ook buiten de kerk zal men er allicht zijn voordeel mee kunnen doen.

Middelburg.

HET STIL EN SCHOON VIZIOEN.

*In de Stilte staat een Kracht
wakend' oogen, fluweelig zacht;
en de grond, zoo sneeuwig rein,
wil een vreedge bodem zijn,
voor 't Eene schoone Beeld —
straks de Menschheid toebedeeld.*

Als ons Hart heel stil is
en ons hééle zijn geluideloos —
dan is 't of er uit de schoone verte,
zacht wêerklinkt een stap, onzichtbaar....

Tot wat Wezen of die stap behoort?
Stap, die in ons èigen Hart wêerklinkt —
Stap, die door ons heele leven, grandioos
als ontroering rhythmisch verder zingt.

Stap, die zóó nabij al is.
Warmte, die ons schreien doet....
Liefde als een lāfenis —

O, die diepe Strooming, die
alles omzet, dat er leeft;
voedend sterk en tēer en zacht
't Licht der Hoop in ieders nacht.

O, dat blij geheimenis
van een Ster, die zeker is
van de grootste grootte —

't Is of héél de ether golft —
als een paarse, diepe zee

Al wat zwart is, sleurt 't mēe

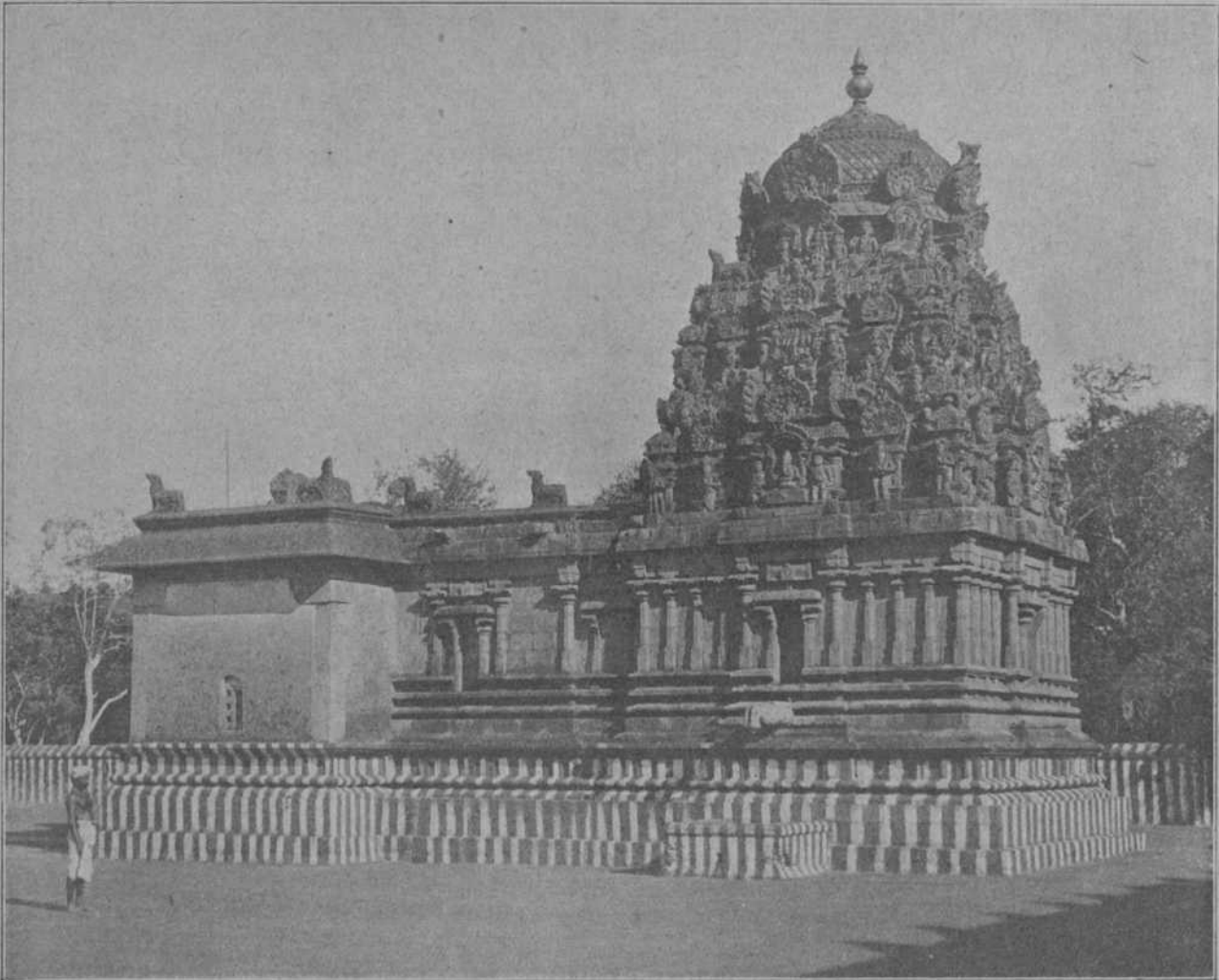
En tot ieders blijdenis

straalt des Meesters reine Beeld —

Majesteits-Gelijkenis!

MARCEL VAN DE VELDE.

18 Januari 1923.

ANESA TEMPEL - MADURA.

ALGEMEENE BEGRIPPEN OMTRENT BOUWKUNST.

door G. J. RUTGERS, Arch.

HET ligt in het voornemen van de Redactie min of meer regelmatig verhandelingen over en in verband met architectuur en de daarbij aansluitende kunstvakken te doen verschijnen.

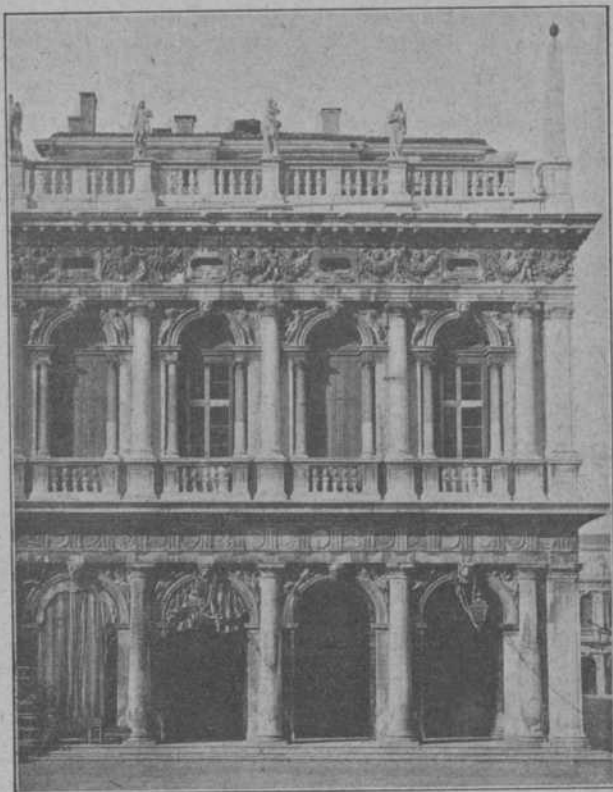
Deze geschriften zullen bij voorkeur niet zijn de producten van één hand.

Zij bedoelen, zoowel te zamen als ieder afzonderlijk, het inzicht te verruimen in de waarde en de beteekenis van het bouwen; aldus de belangstelling te verlevendigen in dezen belangrijken tak van arbeid in verband met het gemeenschappelijk en maatschappelijk samenleven.

'k Ben er niet zeker van of het goed is in verband met het tegenwoordig bouwen over kunst te spreken; eveneens niet of het goed, zelfs mogelijk, zou zijn bouwende aan kunst te denken, aan kunst te willen werken. Door de geheele bekende geschiedenis heen is er sprake van bouwkunst; zelfs van de bouwkunst als de moeder

aller kunsten; edoch, „wat is kunst?” en „wat bouwkunst?” Vele definities zijn gegeven, vele verworpen. Bouwen is zeer zeker niet in eerste instantie kunst; veeleer een kunnen, een kennen, dus een wetenschap. Een wetenschap die in staat stelt te voorzien in een materiele behoefte, in 't algemeen de behoefte aan beschutting, aan huisvesting. Zij stelt in staat ruimten, begrensde ruimten, te stichten zooals die door het gebruik, gezien de omstandigheden waaronder, gevraagd worden.

Is dit stichten als geslaagd te beschouwen, dan volgt daaruit de aanwezigheid van goed kunnen, kennen en weten bij den stichter; doch nog geenszins kunst. Kunst stelt, behalve het goed-zijn, andere eigenschappen; en zelfs ben ik geneigd tot de veronderstelling, dat een zekere schepping kunstvol kan zijn, terwijl zij tevens zoodanige gebreken bezit dat van goed-zijn in de ge-

BIBLIOTHEEK TE SAN MARCO.

wone beteekenis geen sprake zou kunnen wezen.

Wijden zich een aantal bouwmeesters aan de oplossing van gelijksoortige vraagstukken, en neemt men aan dat allen over voldoende bouwkundige bekwaamheid beschikken, dan is van allen een oplossing te verwachten die zal beantwoorden aan de gestelde eischen uithoofde van bouwtechniek, van gebruikswaarde en van economie. Uit dien hoofde verdient dus niet een de voorkeur boven een ander. Maar, een der oplossingen blijkt buitendien eigenschappen te bezitten, welke niet zoo direct in alle onderdeelen zijn aan te wijzen; haar niettemin scherp onderscheidend van alle andere.

Zij heeft van den ontwerper niet meer tijd gevorderd, en de verwezenlijking vraagt geen grootere offers; hoogstens eenige meerdere oplettenheid. Doch het resultaat is van een totaal ander gehalte en van een zoodanige bijzondere hoedanigheid dat het bekoort, boeit, ontroert, meestal zonder dat de oningewijde van deze gewaarwordingen de gronden zal kunnen aanwijzen. Men gevoelt het: hier is iets anders, iets beters, iets hoogers aan 't woord dan kunnen, kennen en weten alleen.

Is het kunst waarvan men die gewaarwordingen ondergaat? Of is 't de uiting van een ietwat verlijnd en beschaafd intellect, dat tot ons spreekt? En hebben we dus slechts te doen met de normale onderscheiding: goed, beter, best, die 't een boven 't ander doet verkiezen?

Hoe staan wij tegenover het werk van eenvoudige handwerkslieden uit betere tijden, dat we steeds weer met diep respect beschouwen? Is het de kunst in dat handwerk die ons bekoort; waren deze menschen derhalve alle kunstenaars, of staan we voor de producten van een met liefde en toewijding beoefend ambacht, zonder meer?

Maar met welk recht zouden wij dan van kunst spreken in onze voortbrengselen?

Is 't beter en van hooger orde omdat het op de teekentafel ontstaat en ambachtelijk meer of minder juist, door anderen in de stof verwezenlijkt wordt? Mij zegt dit niet meer dan dat de arbeid, en dan heb ik de handenarbeid op 't oog, als gevolg van hare gebrekkige ontwikkeling, s'laafs het intellect dient, dat daarmede slechts ten deele gediend is.

Doch dit raakt de maatschappelijke orde waarvan wij deel uitmaken en waarvan wij de consequenties hebben te aanvaarden, met of zonder instemming. En het doet aan het resultaat per saldo niets toe of af of het een product van kunst dan wel van intellect is, mits het goed zij en schoon; want schoonheid schijnt toch wel, naast goedheid, immer te zijn geweest en altijd te zullen blijven een voorwaarde voor 't menschelijk geluk, getuige de onafgebroken vraag door alle eeuwen. Het is slechts de smaak, het hooger of lager ontwikkeld onderscheidingsbesef,

NIEUWE KERK TE 'S-GRAVENHAGE.

HOOFDFRAGMENT-ONTWERP W. KROMHOUT
ROTTERDAMSCH-RAADHUIS.

dat met het hogere, respectievelijk lagere, doet voldaan en tevreden zijn.

De vraag omtrent kunst in de hedendaagsche cultuur, aangenomen dat in dit verband van een cultuur sprake zou kunnen zijn, behoeft in dit opstel geen oplossing; ware het slechts omdat wij al spoedig tot de erkenning zouden moeten komen dat van kunst in verband met cultuur niets te constateeren valt. Ik beroep mij op Mu-

thesius, die zegt: „Eine künstlerische Kultur ist nur auf dem Boden einer allgemeiner Kultur denkbar;“ waarop Berlage varieert met „Zonder een vast algemeen beginsel is geen hooge kunst mogelijk.“

Men behoeft slechts om zich heen te zien om gewaar te worden de absolute afwezigheid van „allgemeine Kultur“, van een „algemeen beginsel“ en daaruit te concludeeren dat „eine künst-

lerische Kultur" van den eersten, noch „een hooge kunst" van den tweeden voorshands verwacht kan worden.

Wellicht helpt Scheffler ons op den goeden weg als we hem hooren zeggen: „Was die Nutzkünstler Zweckgedanken nennen, ist im grunde Kausalitätsidee, also Gottidee, und die eifrigen Versuche, Wohnhaus und Geschäftsgebäude vernünftig zu construiren, sind auf Unterströmungen zurück zu führen, die von religiöser Sehnsucht bewegt werden."

Al moeten wij op grond van het voorgaande de mogelijkheid van een algemeen kunstbestaan ontkennen; met vreugde begroeten en met de eerbied als waarop het aanspraak mag maken, naderen wij het kunstzinnig verschijnen van schoonheid in meerdere individueele uitingen, scheppingen van dezen tijd, als evenzoovele beloften voor de toekomst, als voorboden van een naderend kunsttijdperk.

Omdat kunst, en vervolgens stijl, als afspiegeling van den kunstzin eener gemeenschap is de hoogste uiting van 's menschen denken, voelen en handelen, kan, hoe troosteloos dit moge klinken, in onze huidige samenleving, gekenmerkt door artistieke willekeur van het individu, voor kunst in den vollen zin geen plaats zijn.

En al zal gedurende een nog lange reeks van jaren geen sprake zijn van „stijl", als kunstuiting der gemeenschap, omdat de ontwikkeling van „stijl" niet anders denkbaar is als ontsproten

aan een universeel geestelijken ondergrond; te meer verblijdt dit verschijnen van schoonheid, wijl het is samengevallen met de algemeen opgetreden vraag naar geestelijke voeding na verstandelijke en materiele genoegdoening; m.a.w. met een algemeen verlangen naar vergeestelijking na de met verstoffelijking opgedane ervaring.

Hoopvol stemt dit samentreffen wijl het inhoudt de bestaansmogelijkheid eener kunst, ontsproten uit kultuur; d.i. ontwikkeling, beschaving, veredeling der saamhoorige menschheid.

Is deze bestaansmogelijkheid eenmaal aanwezig, dan *maakt* men niet een kunstwerk; het *ontstaat*. Men werkt aan de vervulling van een taak en doet dat krachtens eigen en algemeene geestelijke constellatie zóó, dat met het werkstuk het kunstwerk geschapen is.

Zoo was het voorheen, zoo zal het in de toekomst zijn. Op het tegenwoordig menschdom rust de taak, waaraan wij bewust of onbewust allen medewerken, deze toekomst den weg te bereiden.

..

De eerste drie hierbij geplaatste voorbeelden herinneren aan den verganen tijd, het volgende is van recenten datum, een helaas slechts papieren kind van den bouwmeester W. Kromhout, een architect-kunstenaar met zeer bijzondere talenten, een der weinige waarachtig groote werkers in de proto-moderne periode sedert 1900.

De Meester spreekt.

„Maar hebben wij het ethisch pantheïsme niet vergeleken bij een hoogen bergtop, die slechts bij wijlen door de uitnemendsten bereikt wordt? Wij dalen telkens weer af in de vlakte, wij hebben meê te voeren den pijnlijken innerlijken strijd en den heeten kamp tegen de booze machten daarbuiten. Doch op den bodem onzer ziel ligt de blijde gewisheid: voor den Oneindige en voor hen die in zijn gemeenschap leven is alles goed zooals het is. En te midden van al onze nooden en ellende zien wij op tot de zonnige hoogten van het godsdienstig monisme, met de stille verzuchting: „Niet dat ik 't reeds gegrepen heb, maar ik jaag er naar, of ik 't ook grijpen mocht".

P. H. Hugenholtz Jr., „Ethisch Pantheïsme".